

Fra Århus mølle i 1864.

Ved *Kjeld Elkjær*.

De herunder meddelte breve er skrevet af fru Bertha Magdalene Weis (1828—1902), gift med ejeren af Århus mølle Andreas Severin Weis (1815—89). Et enkelt er rettet til hendes svoger, overretsassessor Ernst Marcus Weis (1807—73), de øvrige til hendes forældre, byskriver i Odense Frederik August Schønheyder (1801—72) og Maren Schønheyder, f. Bruun (1797—1886).

Bertha Weis fortæller på en smuk og hjertelig måde om livet i møllen, hvor man nok levede i fornem tilbagetrukkethed fra byen, men alligevel fulgte med i tidens store begivenheder. Straks fra årets begyndelse har man ivrigt taget del i fremskaffelsen af uldne sager og »forfriskninger« til soldaterne. Man følger med ængstelse slægtninge og venner, der er direkte med i krigsbegivenhederne. Den politiske indstilling er nærmest moderat nationalliberal og meget loyal mod regeringen. Da okkupationen kommer, bærer man med godt humør sin part af byrderne. Det fremgår for øvrigt tydeligt af brevene, hvor lemfældig, næsten idyllisk, denne okkupation har formet sig i sammenligning med besættelsen under den anden verdenskrig. Man holder nok en vis afstand fra de indkvarterede tyskere, men omgås dog høfligt, til tider næsten venskabeligt, med de preussiske officerer. De ret beskedne indskrænkninger og tvangsforanstaltninger kommenteres med stor forargelse. Det daglige liv går sin gang ret uforstyrret. Der er god tid til at beskæftige sig med omsorgen for børnene, med ombygning af møllens stuehus og med kunst og musik, der altid dyrkedes med begejstning i Århus mølle.

Brevene hører til familien Weis' privatarkiv, der opbevares i Rigsarkivet. For tilladelse til at benytte dem takker jeg fru Eva Weis Bentzon, Hellerup. Brevene er gengivet med den originale retskrivning, men med let normaliseret tegnsætning. Rent private meddelelser uden interesse for en større kreds er udeladt. I noterne har jeg væsentlig ved hjælp af trykte kilder søgt at give supplerende oplysninger om de forekommende per-

soner og begivenheder. Her skylder jeg overbibliotekar E. Sejr tak for hans altid beredvillige hjælp. De fleste meddelelser om forholdene i Århus er hentet fra M. Wilnau: Aarhus under Occupationen (1864), hvortil een gang for alle henvises. Endvidere har jeg haft meget udbytte af Vilh. la Cour: Stemninger og Standpunkter under Krigen 64 (1917), til hvis fremstilling disse breve efter min opfattelse giver et interessant, lokalt supplement.

Fru Bertha Weis med
Sønnen Ernst. Foto
efter daguerreotypi
i »Den gamle By«.

Aarh. Mølle d: 6te Jan. 1864.

Min elskede Fader og Moder!

Det kniber næsten med at lægge Strikketøiet tilside, og det maa dog iaften vige for Pennen, thi rigtignok har I kjære Venner engang i denne Uge hørt fra mig, men derfor ville I dog vel neppe miste Eders Onsdagsbrev, om det ogsaa dennegang bliver et Torsdagsbrev, og tilmed har jeg et Forslag at gjøre Eder, som ikke gjerne maa vente. — Da jeg idag var ude paa Jægergaarden for at sige Onkel og Magdalene¹) Farvel før deres Reise til Rigsdagen, traf jeg der Gottlieb Bruun, eller, som Fader kalder ham, »Gottlieb Lange«²). Talen kom naturligviis paa vore Soldater og paa Strikning af uldne Sager til dem; da jeg yttrede, at jeg ogsaa havde sat saadant i Arbejde, men ikke vidste, til hvem jeg helst skulde sende mine Sager, da det fornødne til vort Regiment allerede sagdes at være bragt tilveie. Gottlieb udbrød da meget bestemt, »Du skal sende det til Christian³); der er Intet, der stiller en Officeer saa godt ligeover for sine Folk og gjør ham saa afholdt af dem, som Omsorg og Omhu for dem. Han fortalte, at hans Moder under den forrige Krig havde faaet samlet en Deel uldne Strømper, som hun forsynet med Tælleklude havde sendt til en Officeer af hendes Bekjendtskab (Myrer)⁴), og at han med megen Glæde havde taget imod dem. — Jeg fandt den Idee, at forsyne Christians Compagni med uldne Sokker etc., som skulde sendes

ham selv til Uddeling imellem dem, meget fortræffelig, og satte den da jeg kom hjem strax igang. Min kjære Husbond syntes overmaade godt om den og gav mig 15 Rd. til Indkjøb i nævnte Øiemed, min Svigerinde⁵⁾ og Clara⁶⁾ ville ogsaa bidrage, Reinholdine⁷⁾ ligeledes, og jeg har saaledes det Haab om ikke længe at skulle kunne have ca. 50 Par Sokker og Skafter istand til Af-sending. For at vinde Tid tænkte vi at kjøbe enten *lange* Strømper (islandske, hvoraf her findes stort Oplag til 3 Mk. 8 Sk. pr.

Møller A. S. Weis,
efter foto tilh.
fru Eva Weis Bentzon.

Par) og dele dem i Skafter og Sokker, hvilket ved lidt Tilstrikning vil kunne ordnes, eller færdige Sokker. Af Muffedisser tænker jeg nok at kunne selv strikke nogle og faae nogle strikkede. — Jeg vil iaften sige Lica⁸⁾, hvorledes jeg tænker at indrette det, da jeg antager, at hun ogsaa gjerne sender sin Skjærv til Christian. Hvis I kjære Venner ville gjøre det samme, saa siig mig det, jeg vil da naar jeg, som jeg haaber, om *kort* Tid kan sende min Skjærv, kunne sige ham, at han ogsaa kan vente noget fra Eder til Dækning af det Manglende, og saa vil jeg bede Eder, naar I skrive ham til, at anmode ham om at telegraphere til en af os, naar han forlader Slesvig og hvor han saa gaaer hen, at ikke Forsendingen skal forfeile ham. For Infanterister antager jeg at Sokker er det Hensigtsmæssigste, og tænker derfor særligt at sætte mine Penge deri; de stakkels Soldater skulle jo lide adskilligt af saarede Fødder, enten det nu er Slid eller Frost

Aarhus Mølle d. 19de Jan. 1864.

Min elskede Fader og Moder!

Gudskelov for Sydvestvinden, det siger I vel og hos Eder. De sidste Dage have her været meget barske, en bidende Østenvind,

og Iis baade paa Aa og Hav, det var nedtrykkende Forhold til at modtage Preusserhæren i, og det er derfor med sand Taknemlighed, at vi idag see det iøvrigt smukke Frostveir afløst af Graaveir og mild Luft. — Vi leve i disse Dage endnu mere end ellers med Tankerne hos vore brave Soldater, thi i disse Dage have vi dem midt imellem os. En stor Mængde (flere Tusinde) Forstærkningsmænd ere komne her til Byen for at gaae med Dampskibene til Sjælland, men paa Grund af Iis i Aarhus Havn ere disse holdte

Hospitalsforstander
Carl Møller, efter foto
i »Den gamle By«.
A. Fritz fot.

tilbage, og Byen har derved endnu en Dagstid beholdt sine Gjæster⁹⁾. For at de ikke som andre Steder i denne Kulde skulde være nødte til at vandre om paa Gaden om Natten, var før deres Ankomst Byens Indvaanere onmodet om (frivilligt) at give dem Qvarteer, desforuden blive de offentlige Localer opvarmede og stillede til deres Brug, og mange, som ikke kunde logere dem, tog dem til Bispising; der skal i det Hele taget være vist dem megen Velvillie, og fra flere Steder har jeg hørt varme Lovtaler over de flinke kraftige Bøndermænd, som, skjøndt mange af dem forlader Kone og Børn og Huus, dog freidigt og modigt gaae Krigen imøde. Frøken Raben¹⁰⁾ fortalte mig, at der i Søndags, da Stiftsprovst Boesen¹¹⁾ prædikede i Domkirken, var kommen en stor Deel af de indkaldte Soldater derind; Boesen havde i sin Tale henvendt sig til dem, og da han gik ud af Kirken, vare de stimlede om ham og havde takket ham; ved Gudstjenestens Slutning, da Orgelet spille Slutnings Præludiet, havde een af Forstærkningsmændene istemt Psalmen »Saa vil vi da sige hverandre Farvel«, som han uden Psalmebog havde sunget tilende fulgt af adskillige Andre. Jeg troer der er meget smukt, fromt og godt ved vort danske Folk, og det er egentlig dertil jeg sætter mit Haab; Gud vil ikke lade det gaae under. — Her have vi idag faaet 2 Mand ind-quarteret i »Præstegaarden« (et af Haveværelserne). Kunde vi blot ligesaagodt sørge for dem ved Dannevirke, min Trang til at skjænke

dem en Kop varm Kaffe og rede dem en luun Seng er stor; maatte jeg enda snart høre, at mit Uldtøi, som for over 8te Dage siden blev dem sendt, er naaet til dem, men endnu har jeg ikke hørt nogen Tøddel derom. — Fra Reinholdine kan jeg bringe en frisk Hilsen. Hun er nu daglig lidt oppe og synes i det Hele taget at have det godt¹²). — At I faae dette Brev en Dag senere end ellers, ligger i Dampskibets Udebliven igaar. Idag er her igjen aabent Vande, saa vi haabe snart igjen at være inde paa den gamle Orden. —

Fru Reinholdine
Møller, efter foto i
»Den gamle By«.
J. E. Bøgh fot.

Skulde du min søde Mama høre noget fra Christian og mit Uldtøi, saa faaer jeg det jo nok snarligt at vide, ikke sandt? — Og nu lev vel Alle I kjære. Mange kjærlige Hilsener til min dyrebare Fader, Moder og Tonni¹³) fra

Eders Bertha.

Jeg hørte igaar, at Bertel Bruunshaab¹⁴) skulde have en meget betydelig Leverance til Armeen, som han nok faer godt betalt.

Aarh. Mølle d: 25. Jan. 1864.

Det var deiligt engang igjen at faae et langt Brev fra Dig min søde Moder, og mange, mange Tak skal Du have for det. — Hvad mit sidste Brev til Eder indeholdt, erindrede jeg neppe mere; mine Breve ere i Reglen saa hurtigt skrevne, at de vist i Almindelighed ikke have noget Værd for Andre end Fader og Moder, men have I kjære Venner fundet Noget i mine sidste Meddelelser, som I meente kunde interessere Andre, saa har Benyttelsen deraf naturligviis staaet Eder frit for. — Var det ikke et rart Brev fra Christian? Jeg havde skrevet til ham, at jeg længtes efter at vide, om han ved Modtagelsen af min Sending vilde sige »Bertha kunde gjerne være bleven mig fra Livet med al det Uldtøi«, eller om han

holdt saa meget af sin Jens, at han gjerne vilde gjøre ham lidt tilgode, det er sandsynligviis herpaa, at han svarer, at han vel i Begyndelsen havde tænkt paa Besværlighederne ved Uddelningen, men at han senere havde havt »megen Fornøielse« af den. Han har ogsaa, synes mig, baaret sig fornuftigt ad ved at lade hver Sectionsfører undersøge sin Afdelings Trang, og vil, haaber jeg, nok faae en og anden venlig Tanke af sine Undergivne, naar de varme sig paa de gode islandske Strømper. — Dalgas¹⁵⁾ skal have skrevet meget fornøiet hjem fra Slesvig, hvor han er beskjæftiget med at reise en ny Skandse, og jeg troer bygge en Hestestald, han har uhyre meget at bestille, har maattet arbeide til langt ud paa Natten, men det virksomme Liv convenerer ham, der her hjemme næsten idelig skrantede

Aarh. Mølle d: 4de Febr. 1864.

Inderlig Tak min elskede Fader og Moder! for Depechen i Formiddags. Jeg var, da den kom her til Huset, i Byen, og der havde jeg erfaret, at der igaar ved Bustrup havde været et Angreb; at Christian havde sin Plads der i Nærheden, vidste jeg; Aviserne iaften melde jo ogsaa at 9de Regimentet deltog i Kampen, og at mange ere faldne og saarede, saa det vilde have været en piinlig Spænding for Alle at gaae i, havde ikke det kjære Menneske været saa betænksom at sende Eder Bud¹⁶⁾.

D: 5te. Nu leve vi da atter i Rygternes Tid, igaar Eftermiddags blev telegrapheret hertil, at der sloges over hele Linien; igaar Aftes berigtigede samme Meddeler fra Slesvig, at det Hele havde indskrænket sig til en Artillerikamp. — Lieutenant Meulengracht, som nu siges at være død efter at hans Arm var amputeret, er Søn af en Enkefru Meulengracht her i Aarhus; hendes Nærmeste havde ikke turdet fortælle hende, at Sønnen var haardt saaret, fordi hun er meget nerveus, nu maae de bringe hende den endnu smerteligere Efterretning¹⁷⁾. — Igaar besøgte jeg Marie Dalgas, som endnu boer her i Byen med sine 4 smaa Børn, som heldigviis give hende saa meget at varetage, at Tankerne derved lægges i Beslag; hun var ret rolig, men sagde dog, at hun hele den foregaaende Nat ikke havde kunnet sove; hendes Mand er ved Dannevirke og hører til dem der har stor Tiltro til denne Stilling. Han havde forleden skrevet til hende, at hvis hun i flere Dage ikke hørte fra ham, var det fordi han havde enormt meget at bestille og var rask; hun havde nu længe intet Brev havt, men støttede sig til det foranævnte Udsagn. Marie sagde, at Jørgensen (Majoren) var ved Mysunde¹⁸⁾. Vide I ved hvilket Regiment Lavrids Bruun er?¹⁹⁾ Jeg antager at Frithias²⁰⁾ Broder polyt. Candidat Carl Schönheyder²¹⁾ ogsaa maa være med; han fik forrige Aar sin Embedsexamen med laud, har senere arbeidet her i Jylland under Andreas's Ven Justitsr: Carlsen (Vandbygningsinspecteuren), som til os meget har rost ham²²⁾. — Hvor længes jeg efter Christians Brev. — Vi svælge her i Kort over Slesvig og Dannevirke, og det er fornøieligt at see, med

hvilken Iver Børnene, ikke mindst Holger²³), opsøge de Landsbyer og Pladse, som i Aviserne staae nævnede ved de forskjellige Batailler; ja vi følge jo med, saa godt vi kunne, vare vi Slesvig nærmere, kunde vi i Gjærning vise de kjære tappre Folk, hvor gjerne vi vilde lindre dem deres Besværligheder, at pleie de Syge paa Frastand lader sig jo mindre godt gjøre. Her var for nogen Tid siden i Avisen en Opfordring til tilligemed Uldtøi at give hver Soldat et Linneds Bind, som han kunde føre med sig, til Stands-

Premierløjtnant
Frederik Wilhelm
Meulengracht, efter
foto på Århus folke-
bibliotek.
E. Bøgh fot.

ning af Blødning, naar der maatte ventes paa Lægehjælp. Erfaringer fra forrige Krig skulde have viist, at Soldaterne undertiden i Nødens Øieblik havde maattet rive et Stykke af deres Skjorter til at standse Blodet med. Har man hos Eder tænkt paa det? —

Lev vel min dyrebare Fader, Moder og Tonni.

Eders Bertha.

Nu vil jeg selv bringe mit Brev til Dampskibet, maaske erfarer jeg et eller andet paa Veien. —

Aarh. Mølle d: 8de Febr. 1864.

Min elskede Fader og Moder!

Da indtil iaften Kl. 7 endnu intet Ord var kommen fra Eder, blev Ventetiden Reinholdine og mig for lang, og heri maa I see Grunden til en Telegrafdepeche, som I nu maa have modtaget. For et Øieblik siden: Kl. 9 kom omsider det med Længsel ventede Brev; hos hvilken Post, eller paa hvilke Veie Skylden for dets Forsinkelse ligger, veed jeg ikke, og det er jo nu temlig ligegyldigt; det Vigtigste er, at vi nu have den med Længsel ventede Meddelelse fra vor »kjære Dreng«; Gudskelov at den lyder godt, og at der er Haab om, at han er kommen itide fra Flensborg, og

ikke hvad jeg saameget frygtede, er falden i Fjendehaand. — Min elskede Fader, jeg har i disse Dage ret følt, at jeg er *din* Datter, som har arvet adskilligt af dit varme, bevægelige Sind, thi jeg har været *meget* medtaget, ja til sine Tider inderlig bedrøvet; nu er det bedre. — I min kjære Husbond har jeg i denne som i saa mange andre Henseender en mægtig Støtte; han tager det store Budskab om vor Armees Tilbagetog med megen Ro, ja jeg kan næsten sige med Tilfredshed; thi hans Tillid til Dannevirkestillingen (støttet af vor Armee alene) har altid været ringe, hans Frygt for Armeens totale Opriven efter et Nederlag der saa stor, at han i dens ordentlige Tilbagetog seer en stor Beroligelse. Saa staae vi da nu igjen som i 1849, da Fredericiaslaget kom og bragte Kraften i det bekymrede Folk til paany at leve op. Lad os blot ikke tabe Modet og Tilliden og Haabet om bedre Tider; mig synes, nu gjælder det at samle al sin moralske Styrke og i saa Henseende at hjælpe paa hinanden gjensidig; derfor kan jeg heller slet ikke gaa ind paa Dagbladets barnagtige, holdningsløse Sprog i dets Søndagsblad²⁴). At en Armee vælger en anden Valplads, opgiver en Stilling, efterat en Majoritet af 9 mod 1 af, det tør vi vel sige, modige og fædrelandskjærlige Mænd raade til det, det ville vi ikke kalde Feighed, ikke sandt? men troe at meget vægtige, os ubekjendte Grunde have ledet dem dertil. Uforklarligt er det jo nu meest, at Stillingen nogensinde har været valgt, jeg kan kun tænke mig, at der i Planen til den har staaet en svensk Armee i Ryggen. — Igaar havde jeg Marie Dalgas og hendes lille Mette Marie²⁵) her henne til Middag; hun er saa ene med sin Bekymring i denne Tid. Jeg fandt hende dog over Forventning rolig og resigneret; fra sin Mand havde hun siden Retraiten ikke hørt. —

Aarhus Mølle d. 12te Febr. 1864.

Tak for Deres Brev kjære Ernst! Underretningen om Christian har jeg strax benyttet til at skrive ham til. Det er mig en stor Beroligelse at vide ham udenfor Fjendens Raaderum; i nogle Dage var jeg bange for, at han skulde være bleven liggende paa Flensborg Lazareth, da Tydskerne besatte Byen, og det vilde unægtelig for modig ung Mand have været strengt.

Her i Byen synes Roligheden nu ogsaa at være vendt tilbage. Her i Huset har den aldrig ganske været borte, fordi Huusherren intet Øieblik havde tabt den; det har været mig en vægtig Støtte, thi paa mig gjorde Efterretningen om Danevirkestillingens Opgiven et ubeskriveligt smerteligt Indtryk. . . . Andreas skrev strax efter at have læst Dagbladets Søndagsblad til Elmquist²⁶) for at formaae ham til ikke at overføre dets rasende Udtalelser til Aarhus Avis (Fædrelandet havde han dengang endnu ikke læst). Elmquist har vel dog meent, at hans Blad vilde tabe for meget ved at miste dette Kryderi, og optog vel ikke hele Artiklen, men dens *værste* Punkter²⁷). Jeg veed nu ikke bedre, end at vi maa holde det Exem-

plar af Avisen tilbage, som ellers tilligemed Ugens øvrige Nummere kommer ud til en Bondemand paa Landet om Lørdagen; jeg vilde dog nødvendig være med at udbrede slige modløse og usle Udtalelser . . . Her ere vi alle Store og Smaa meget optagne af Øieblikkets Alvor og Betydning, om end naturligviis i forskjellig Grad og paa forskellig Maade. Børnene vare komne meget godt ind i Sydslesvigs Kort. Vi have nu Nordslesvig liggende paa vort Bord og skulle nu

Enkefru Jacobine
Meulengracht, efter
foto på Århus folke-
bibliotek.
P. Most fot.

til at forsvare Dybbøl. Marie²⁸⁾ og Holger pille Charpi, men Iveren i Fædrelandets Tjeneste hindrer dem dog ikke fra at bygge Snehuler i Gaarden . . .

Lev vel og hils
Deres Bertha.

Aarh. Mølle d: 16de Febr. 1864.

Tak for de mange kjære Breve, som I igaar sendte mig, kjæreste Fader og Moder. At det maatte være Laurids Bruun, som Dagbladets Referent omtaler samtidig med Christian, havde jeg jo nok tænkt mig; de stakkels Forældre, det maa være strengt at vide ham i Fjendehaand og maaske haardt saaret. — Jeg tænker, vore unge let saarede Soldater hvile ret ud og samle fornyede Kræfter ved den gode Pleie paa Lazaretherne i Kjøbenhavn. Har jeg fortalt Eder, at her en af Dagene agtes et Skib med Forfriskninger sendt ned til vore Soldater paa Als. Her har samlet sig en Comite, som kalder sig »Forfriskningscomiteen«, og som indsamler Bidrag af Pølser, Viin, Øl, Ost, Punschextract, Smør etc: som skulle sendes som en Slags Tillids og Opmuntrings Adresse til Soldaterne²⁹⁾. Det er jo meget godt, naar de blot desforuden have nogle solide Fødevarer, men det synes jo, som de ved Ankomsten til Als i saa Henseende

formelig have lidt Nød; nu maa det dog vel være anderledes. — Her begynde de militaire Familier, hvis Mænd ere i Felten, saa smaat at forlade Byen. Jeg kan ikke tro andet, end at Frygten for, at Fjenden skulle komme herop, er forhastet; der er dog vist et stort politisk Spring fra at besætte Slesvig til at gaae op i Jylland, og da *Skinnet* jo synes at skulle bevares, kan jeg ikke ret tænke mig denne Mulighed, ialfald ikke paa det nuværende Standpunkt. Min Svoger har ikkedestomindre med Højens Bifald ladet vort Billedgalleri, hvis Directeur han er, pakke ind til Forsendelse til Kjøbenhavn³⁰). — Marie Dalgas vilde, hvis hendes ene lille Søn er rask nok dertil, idag reise til Kjøbenhavn med sine Børn og blive der indtil Videre. Tante Oline har jeg ikke nylig besøgt, men mig synes, det stemmer meest med hendes hele Væsen, under mulige vanskelige Eventualiteter dog at blive, hvor hun er³¹). — Vi ere nu her efter den forrige Uges Bevægelser igjen saavidt i Ro, at vi kunne glæde os over vor hjemlige og huuslige Lykke, der er af en saa grundfæstet Natur, at med Guds Hjælp ingen ydre Aarsager ganske skal kunne forstyrre den, om de end for en Tid kunne drage Tanken derfra. Det var mig saaledes paaafaldende, hvorlidt lille Johannes' Elskværdigheder bleve paaagtede i de første Dage efter Dannevirkes Rømning; han syntes selv ganske forundret over den Mangel paa Opmærksomhed, der vistes ham; nu er han igjen kommen til sin Ret og bliver atter leget og tumlet med og smiilt til, naar han i sin Gangkurv løber om her i Stuen . . .³²)

Aarh. Mølle d: 22de Febr. 1864.

Min elskede Fader og Moder!

Saa have vi da nu Fjenden i Jylland. Overgangen over Kongeaaen, det Skridt, som jeg troede ikke kunde skee uden ny Notevexel etc. er gjort, og der er altsaa fra den Side Intet til Hinder for, at vi en skjøn Dag see Preusserne foran Aarhuus; vi vide jo af tidligere Erfaring, at det kan lade sig gjøre. Om han dennegang vover sig saa langt op, er dog vist meget tvivlsomt, ialfald skulle vel de sydligere Amter først udspises; vi ere her ved godt Mod og haabe at skulle beholde det, om vi og komme til at føle Trykket af en lang Occupation. Weiss mener stadigt, at det gjælder at trække Krigen i Langdrag, at det er den eneste Maade, hvorpaa vi kunne haabe en gunstig Afgjørelse, og han er med et prægtig, freidigt Mod rede til at bære sin Deel af Byrden. Naar Fjenden rører sig lidt mere Nord efter, pakker jeg rimeligviis en Kuffert med værdifulde Sager sammen, som saa kan staae parat til Afsendelse, om det skulde vise sig, at han vil gjæste os; vi bo jo her adskilligt udsat og vide af tidligere Erfaring baade, at Folkene i de fjendtlige Geleder, inden de komme i Ro paa Stedet, ere mere tøilesløse udenfor end indeni Byen, og at i Tilfælde af Bataille (hvad dog vel neppe vil ske) Møllens hele Beliggenhed med de omværende høie Bakker gjør Stedet særdeles egnet til at komme med ind i Kampen. Dertil vente vi dog som sagt imidlertid ikke, at det skal komme, men det er jo godt at

være forberedt. — Et Par Herrer her fra Aarhus reiste i forrige Uge ned ad Grændsen til for at besøge vort Dragonregiment, som de ogsaa efter endeel Søgen fandt. Hensigten var nok deels at bringe nogle gode Sager, som de havde med sig, deels at faae at vide, hvad Regimentet ønskede og trængte til; paa dette sidste Spørgsmaal fik de det Svar, »giv os Mad, vi trænge ikke til Penge, men til Mad.« Er det ikke ufatteligt, at disse »Intendanturmennesker« dog ikke endnu ere bragte til at gjøre deres Pligt, jeg kan forstaae, at der maa gaae nogen Tid hen, inden de orientere sig i de ubekjendte og vanskelige Forhold, men dette er dog for længe. — Her er nu fra Aarhus sendt et Skib med mange solide Forfriskninger ned til Als, og om kort Tid afgaaer et lignende til Fredericia. — Jeg var for et Par Dage siden ude paa Jægergaarden hos Tante Oline, som havde travlt med at ordne Huset til den mulige fjendtlige Indqvartering. Hun vil, som jeg nok havde tænkt mig, ikke forlade sin Post, om endog Onkel Mads Pagh og Magdalene have opfordret hende dertil. »Her vil jeg kunne gjøre Nytte«, svarede hun mig, og deri har hun jo sikkerligt Ret, det vilde ikke være godt, om et saa afsides liggende Sted laae uden Control og Regimente. Hun sagde om Onkel Mads Pagh, da jeg spurgte til ham, at han var i høi Grad oprørt (jeg antager paa vore falske Venner), men modløs eller forknytt er han ikke. — Der staaer i Fædrelandets Lørdagsnummer et kraftigt og smukt Stykke til »det troløse Albion«³³). Have I læst det? — Jeg har tænkt adskillig paa den elskværdige Mr. Cridland i denne Tid, er han ikke i England nu?³⁴) Han maa dog kjende adskilligt til vore Forhold og kunne oplyse, om og kun en snever Kreds, derom

Eders Bertha.

Aarh. Mølle d: 8de Marts 1864.

Min søde Mama!

Jeg har idag en lille Comission at udrette for min kjære Husbond, og du faaer derfor et Extrabrev. Weis samler i denne Tid paa et Album med gamle Minder, Ungdoms og Barndoms Venner af Onkel Ernst og agtbare Borgere og Borgerinder her fra Aarhus, NB fra en svunden Tid, alt i Photographi (tildeels efter gamle Malerier og Daguerreotypier); det skulde være en Foræring til Onkel Ernst, altsaa en Hemmelighed³⁵). — Et af Bladene i Bogen indeholder de 4 Weiser som unge Mennesker³⁶), ved Siden deraf Edvardine med Clara som 3—4 Aars Barn, som Sidestykke til dette vilde han nu gjerne have et Ungdomsbillede af mig, og det var i den Anledning, jeg skulde bede dig søde Moder at laane ham, hvad du af den Slags maatte være i Besiddelse af; om Holbechs Billede³⁷) er der ikke Tale, men saavidt jeg ved maa du have et Daguerreotypi af mig som ung Kone med lille Ernst³⁸) i Armen; jeg troer nok ikke, I have fundet særlig Behag i det, men deels er jo Smagen ogsaa med Hensyn til Portraiter saa forskjellig, deels kan mulig en Photographi efter det blive heldigere end selve Daguerreotypien, jeg vil derfor

bede dig søde Moder laane os det, tilligemed det *lille* Billede af Ernst alene, og naar du vil være os meget god, ogsaa Daguerreotypien af Angelica som ung Kone med Kaaben og den lille hvide Kappe paa (hvis du har noget endnu yngre Billede af Lica, maatte det jo helst følge med). Weis er nu næsten færdig med sin fortræffelige Samling, som jeg haaber vil glæde den kjære Onkel Ernst, som lever saameget i gamle Minder; han vil gjerne *snarest muligt* have Bogen sendt til ham, særlig er det nødvendigt nu, da Fjenden

Fru Edvardine Weis
med datteren Clara.
Foto efter daguerre-
otypi i »Den gamle By«.

rykker os nærmere; vi bede dig derfor at sende os Billederne med første Post. Vil du det søde Moder?

D. 9de. Jeg skrev iaftes i Dagligstuen, medens Døren til Spise-stuen, hvor Maries unge Selskab tumlede og legede, stod aaben, du maa derfor undskylde, om det skulde være noget usammenhængende. Vore unge Gjæster synes at have moret sig fortræffeligt og vore egne kjære Glutter ligesaa, de legede, udførte Ord og dandsede. Blandt de smaa Gjæster var Carl Lillienskjolds ældste Datter³⁹⁾. Hans Kone flyttede ved Krigens Begyndelse med, jeg troer 7 Børn, her til Byen. — Igaar Eftermiddags vare Ernst og Holger nede ved Dampskibet for at tage imod vor Kronprinds, som blev modtaget med kraftige Hurraraab⁴⁰⁾, hans Vogn holdt nede ved Skibsbroen og kørte ham strax ned til Veile, til Hegermann Lindencrones Stab⁴¹⁾. Mon nu Dybbel Beleiringen opgives? Jeg hørte forleden, at Steinmann⁴²⁾ havde skrevet til en Bekjendt her, at tage Preusserne Dybbel, vilde det blive den blodigste Kamp i den preussiske Krigshistorie; muligt ere de af samme Mening og foretrække derfor at presse Jylland. — Nu — jeg troer, de ville her paa Halvøen i det Hele taget finde en kraftig Befolkning, som det ikke vil være let at forknytte

Eders Bertha.

Hvis Christian kommer igjennem Aarhus, naar han gaaer til Hæren, maa jeg endelig vide det.

Klk. 6 Morgen.

Aarh. Mølle d: 11te Marts 1864.

Min elskede Fader og Moder!

»Saa vil vi da sige hverandre Farvel«, thi om dette skal blive det sidste Brev, jeg for en lang Tid skal skrive til Eder, eller om endnu mange Dage skulle gaae hen, inden der lukkes for os Aarhusianere, er saa uberegneligt, at jeg mener, man maa være fattet paa Alt og ordne sine Sager, og til dette sidste regner jeg da ogsaa det at sende Fader og Moder endnu en Hilsen. Denne hurtige Fremrykning af Fjenden er kommen os Alle meget uventet, den er saa forskjellig fra hans langsomme Fremskriden 1849 og gjør saa aldeles vore Raisonnementer og Beregninger af hans Planer tilskamme; hvor langt han er paa denne Side Horsens, vide vi her endnu ikke; saavidt mig bekjendt er Hegermann Lindencrones Stab endnu ikke kommen hertil, dog tør jeg ikke indestaae derfor, da vi herude mærke saare lidt til, hvad der foregaaer i Byen. En stor Deel Syge og Saarede fra Horsens Lazarett, Marodeurer fra Veilekampen, Heste og Bagage ere i de sidste Dage dragne her til Byen; og endelig er igaar Aftes 7de Regiment kommen hertil. — Saa har jeg da faaet min Længsel efter at dægge lidt for vore brave Soldater stillet. Vi redte igaar saa mange Senge, som vi kunde skaffe tilveie, Weis gav sine Møllefolk Penge til selv at skaffe sig Nattequarter for eller til at trøste sig med, hvis de intet fik, for at ogsaa deres Senge kunde komme Soldaterne tilgode; der var imidlertid i Byen saa mange, som gjerne vilde tage imod dem, saa vor Indquartering blev indskrænket til en Compagnicommandeur og 6 Menige. Jeg havde en prægtig varm Stue til at modtage disse i, varm Mælk over Ilden, Boeuf og Kartofler ligesaa og dertil Smørrebrød og Brændeviin, hvad da ogsaa ret smagte dem. Desværre fik de ikke engang her Lov til at sove ud, men skulde vækkes Klk 4 imorges for at »stille« og afgaae med Dampskibe, som ligge her til at modtage dem. Det lod dog til, at det havde gjort dem godt at faae denne, om end ikke lange Hvile; siden Julen var det først den 2den Nat, de var afklædte og i ordentlige Senge. Da de imorges havde drukket Kaffe, faaet deres Lærker fyldte med Brændeviin, og en god Deel Smørrebrød med til Reisen, vare de heroppe for at sige Farvel; det var ret en Fornøielse at see dem, flinke, muntre og trods al deres Strabadse kraftigt udseende Karle, inderlig skjønne over den Venlighed, der vises dem. Officeren saae mere anstrængt ud, det var tydeligt, at den Mangel paa Nattero, som den stadig fornødne Paapassenhed kræver, var ham meget piinlig, det aldrig at faae Lov til at sove ud maa jo tilsidst tage stærkt navnlig paa Nerverne, og det er vist ogsaa denne nødvendige Hvileløshed, som er den gnavnende Orm i vor lille Armee. — 7de Regiment var allerede naaet Horsens paa Veien hertil, da det fik Ordre at vende skyndsomst tilbage til Veile for at understøtte Kampen der; saavidt jeg forstod, naaede det den kæmpende Afdeling Nord for Veile og deeltog der i Kampen. Hvad jeg fik at høre derom, var saa lidt, da vi maatte have alle Hænder igang med at sørge for Beværtningen, og der saaledes ingen Tid var til

at sidde hen som Tilhører. — Jeg spurgte Kaptain Nielsen⁴³⁾ om 9de Regiment, han vidste ikke sikkert, hvor det var, da, som han sagde, Alt Armeen vedkommende blev holdt meget hemmeligt, vi fik imidlertid ved at lægge vore Kundskaber sammen fundet ud, at det dog maatte være i Fredericia .Efter Licas sidste Brev at dømme vil det vel vare længe endnu, inden vores Christian kommer med. — Vi pakke idag vore bedste Malerier ind og ville forsøge at faae dem med et Dampskib til Korsøer, hvor Weis har en Comissionair, som vil kunne tage sig af dem; en lille Æske med forskellige Smaasager af Affectionsværd sender jeg mulig, hvis der endnu imorgen gaaer Dampskib, og Posten ikke er altfor overfyldt, til dig min søde Moder med Bøn, at du vil gjemme den til roligere Tider. Vi tænke ellers ikke at sende Noget bort; da vi rimeligviis faae en stor Indqvartering, vil det være vanskeligt at undvære Sølvtoi og Linned, og tilmed synes det mig i Tilfælde af en mulig europæisk Krig tvivlsomt, hvor man er sikkrest. — Siig Charlotte⁴⁴⁾, at der paa mit Staffeli staaer en Lampeskjærm til hende, som blev begyndt i Julen og som jeg nu i disse Dage vilde lægge den sidste Haand paa; kommer Tydsken ikke i de første Dage, kan den maaske endnu komme til hende; hvis ikke, maa hun indtil videre tage tiltakke med den gode Villie. Tiden siden Juul har været optaget af saa megen andenslags Arbeide og Tanker, ellers var den for længe siden kommen til hende. — Vi skulde idag have stor Svineslagting. Weis havde paa Magdalene Mølle⁴⁵⁾ 2 Grise, som han nødig vilde skulle falde i Fjendens Hænder, vi have derfor foretrukket at tage dem selv, det kan jo ogsaa være ganske godt at have Huset forsynet. — Naar I skrive til Christian, hils ham da ret meget fra mig; jeg havde glædet mig til mulig her at skulle see et lille Glimt af ham, men deraf bliver altsaa Intet for det Første. —

Lev nu rigtig vel min dyrebare Fader og Moder, Tonni, Gottlieb og Charlotte. — Gud lade os engang igjen samles glade.

Eders Bertha.

d. 13de Marts 1864.

Min elskede Fader og Moder!

Det hedder sig, at de Østerrigere og Preussere, som idag gjæste Aarhus, ere komne herind for at undersøge Terrainet og bestille Qvarter for en større Styrke, samt at de iaften igjen forlade Byen med deres Oplysninger, rimeligviis for saa imorgen at komme mandstærkere og besætte Byen. Der er saaledes en Mulighed for, at den Fragtmand, der imorges kom hertil for at hente Meel, iaften uhindret kan kjøre tilbage til Randers, og det er ad denne Vei, at jeg vil forsøge endnu engang for maaske lang Tid, at lade Eder høre fra os.

Allerede i et Par Dage har man her ahnet Fjendens Nærhed, Jernbanen har i flere Dage kun været til militairt Brug og blev igaar aldeles standset, alle dens Locomotiver, Vaggons etc. ere i Randers, Posthuset har i et Par Dage ikke modtaget Pakker og

Penge til Forsendelse, Skibene ere forlængst ude af Havnen, og igaar Aftes forlod den sidste danske Dragon os. Saa kjært det ellers er os at see vore egne kjære, brave Soldater, saa tilfredse troer jeg dog, Alle her ere ved at de ere dragne ud af Byen saa betimeligt før Fjendens Indrykning, at ingen Kamp kan finde Sted; kunne de dog ikke hindre Byens Besættelse af Tydskerne, tjene de os utvivlsomt meest ved at lade denne skee saa uforstyrret som muligt.

Der er, saavidt jeg har kunnet mærke, langt fra den Ophidselse hos Tydskerne idag som i 1849, da de fandt Byen barrikaderet, Broen afkastet, Kanonbaadene kastende Bomber efter dem og det danske Militair trækkende sig tilbage umiddelbart foran dem.

Det var idag noget hen ad Formiddagen, at 3 Østerrigere kom ridende herind for at erfare, om der var dansk Militair i Byen; den ene af dem kunde tale Dansk og antages af Nogle at være en af de sydslesvigske Dragoner, som før have ligget indquarteret her i Byen, dog veed jeg ikke, om dette er andet end løs Formodning. Senere fulgte Østerrigere og nogle faa preussiske Husarer. Vi have her idag Intet havt med dem at bestille. En Husar var her inde i Gaarden for at søge Staldrum til sine Heste, men da han af Andreas erfarede, at Pladsen her kun var knap til saa mange, men at en Kaserne fandtes her i Nærheden, forlod han os igjen efter at have opført sig høfligt og net. Fra vore Vinduer have vi havt baade Forposter og Feldtvagter for Øie, at disse sidste have taget Maden ud af de nærboende Arbeidsfolks Gryde og sendt en stakkels Kone ind til Byen efter Viine til sig uden at betale hende Viinen, er vel Krigsbrug, som man taalmodig maa finde sig i.

Søndag Eftermiddag. — Nu ere de borte, vi have nu seet dem drage forbi vore Vinduer, hvidkappede østerrigske Kavallerister, derefter et underligt Corps Infanterister eller Jægere, klædte i lange graa Frakker, sorte høipullede rundskyggede Hatte med en umaadelig stor sort Fjerbusk ved Siden, derefter igjen Cavalleri i graa Frakker med høie Huer, og senest Cavallerister paa smaa fine Heste, førte af Officerer med Pikkelhuer, vel altsaa Preussere. — De Østerrigere ere en forunderlig Blanding af Nationaliteter, i Reglen kraftigt udseende Karle med brune Ansigtifarver, men Nogle blonde som Nordboere, andre sorte som Taterne, ja vistnok Taterne selv; jeg bilder mig endog ind i en af dem at skulle gjenkende en omreisende Skjærslipper eller Lirekassedreng.

Vor unge Huuslærer kom hjem fra Torvet og fortalte, at der sagdes at være bestilt Qvarteer til 6000 Mand, at der var requireret Læder til 3000 Sko eller Par Sko, 100 Tdr. Brændeviin, 100 Tdr. Cognac, 50 Tdr. Øl etc.

Imorgen kunne vi vel altsaa vente dem igjen. Vi ere ved godt Mod og skulle med Guds Hjælp nok *holde ud*, det er jo den Deel, som er os givet at udrette af det store Arbeide, som fortiden paa-hviler vort kjære lille Land. Børnene ere flinke og uforsagte. Lille Holger satte sig til Klaveret, da de rede her forbi, og det blev »den tappre Landsoldat«, som hans smaa Fingre begyndte.

Aarh. Mølle d: 15. Marts 1864.

Min elskede Fader og Moder!

Nu begynder jeg igjen at skrive, det er godt at have et Brev liggende parat, thi det er kun med meget lidt Varsel, at vi i disse Dage have faaet Underretning om »Leilighed« eller Post til Randers, og det er jo nu den Vei vore Breve gaae⁴⁶⁾. Vi have siden iforgaars ingen Tydskere seet, muligt kan jeg, naar Weis kommer tilbage fra Byen, give Eder Underretning om, hvad der for Tiden vides om dem; indtil da ville vi holde os til vore mere private Anliggender. — At det sandsynligt vilde vare længe, inden Christian kunde blive fuldkommen helbredet eller combattant, det sagde min Svoger Christian mig strax, da han af Angelicas Breve til Eder erfarede Saarets Beskaffenhed eller navnlig dets Sted, jeg udtalte for ham igaar, at I tænkte paa at faae ham til at ligge hos Eder istedetfor paa Lazarethet; han meente, at Planen baade var meget god og neppe vilde møde Modstand paa høiere Steder. Da jeg læste lidt af Licas Brev for ham, hvori Ritmester Scholten af Aarh: Dragoner⁴⁷⁾ omtales i Forbindelse med Christian, hvoraf jeg sluttede at han mulig var hans Stuekamerat, bemærkede han, at S. var et *meget daarligt Selskab*, han har nok tidligere været Gardeofficeer, og hvad vel jevnligt følger dermed en Roué. Saavidt han vidste, er det som syg og ikke som saaret, at Scholten ligger paa Lazarethet. Jeg vil jo gerne have denne Meddelelse benyttet med Forsigtighed, men vilde ikke holde den tilbage, da den synes mig at være en Grund mere til at ønske Christian flyttet

Jeg vil bede Dig min elskede Moder at *forsøge* at skrive os til, naar Brevet sendes paa sædvanlig Viis til Korsøer, antager jeg, at det over Randers vil komme til os; der gaaer for Tiden daglig en Post Stafet imellem Aarhus og Randers.

Nu er Klk mange. Lev vel I kjære Alle.

Eders Bertha.

Andreas er nu kommen tilbage fra Byen. Hvad han der har erfaret, han han tildeels optegnet paa indlagte Seddel; efter hans Udregning er det for circa 6000 Rd. Naturalier, som Horsens daglig maa udrede; samme Gjæstgiver Larsen⁴⁸⁾, som har gjort Udtaget af Protokollen, er inat kommen fra Horsens og har medbragt den Underretning, at Horsens By er *meget* stærkt belagt med Tydskere, Skanderborg derimod ikke meget, og at de tydske Forposter stode ved Stilling (imellem Skanderborg og Aarhus). Jeg hører nu, at det i Geheimstatsraadet er bestemt, at der ikke skal opbringes tydske Skibe i rum Søe, for at hæve den foregivne Grund til Jyllands Occupation; saa maa altsaa Preusserne enten gaae ud af Jylland eller »finde paa en ny Løgn«. — En ung Mand, som forleden i et militairt Ærinde kom hertil fra Fredericia, skal have sagt, at der var gaaet 40.000 Mand Tyskere over Kongeaen. — Jeg sender indlagt en Beretning om Tydskernes Besøg i Søndags, som jeg maa ansee for paalidelig; naar de Requisitioner, som deri staae omtalte, ere væsentlig mindre, end der først meddeltes os, saa kan

dette maaske noget ligge i Rygternes Overdrivelse, men ogsaa deri, at de gode Tydskere have ladet sig *Betydeligt* afprutte; det er saaledes fortalt, at der først endog forlangtes det fornødne Læder til 3000 Par Støvler (Sko), og at man, da Comiteen havde udtalt sig om Umuligheden af at skaffe dette tilveie, havde svaret dem, saa maa vi tage d:Herrers egne Støvler; det var altsaa ikke umuligt at man, naar Occupationen var endt, havde fundet de gode Aarhus Mænd alle med Træsko. — Der siges, at flere Officerer i preussiske Uniformer have kunnet tale Dansk, vel altsaa været Slesvigere; dog maa jo dette som saa Meget troes *med Forsigtighed*. Hvad der fra mange Sider bekræftes, er hvad jeg iforgaars fortalte Eder, at den ene af de Husarer, som først kom her til Byen og viste de andre Vej, er en Sydslesviger, som for længere Tid siden (i 1846) har gaaet Cavalleriskolen igjennem her og været straffet for Tyveri; han skal have været nævnt ved Navn og tiltalt af Folk her, som fra den Tid kjendte ham⁴⁹). — Vore Autoriteter skulle, som Avisen jo ogsaa meddeler, være blevne meget brusque beegnede af den fjendtlige Fører i Søndags; da nogle af disse senere som Gidsler måtte følge ham⁵⁰), skal han i Stilling have gjort dem en Slags Undskyldning, sagt dem, at der vel vare faldne adskillige haarde Ord, men at Krigen førte det med sig etc: — Der skal i Søndags af de tyske Soldater være sunget Smædeviser over de Danske; jeg har i den Anledning bedet vor unge Lærer at lade Børnene lære vore smukke fædrelandske Sange, ikke for dermed at tirre Tydskerne, men til indre Bestyrkelse og Modvægt. Vore Vindmøller⁵¹) have i Søndags begge havt Besøg af Tydskerne, som dog der i det Hele taget have opført sig godt; de havde viist Folkene deres Bagladnings Geværer, som de mene at kunne lade langt hurtigere end Danskerne deres, og sagt dem, at de vare bange for de danske Dragoners lange Sabler og tunge Heste. Andreas modtog ogsaa det Indtryk, at vort Cavalleri var langt sværere end deres, ja jeg troer han mener, at idet hele taget (ogsaa Infanteriet) vilde, efter hvad vi have seet, Lige om Lige, Mand imod Mand, Tydskerne ikke kunne staa sig mod vore kraftigere Folk, men desværre, vi ere jo ikke Lige mod Lige, men Mange mod Een. — Adskillige af Byens Kasser bleve af Tydskerne undersøgte, men der fandtes naturligviis Intet. — Min Svoger Christian bragte nu det Bud, at de tyske Forposter ogsaa skulle have forladt Stilling.

Aarh. Mølle d: 5. Apr: 1864.

..... Vi længes her efter klare, lyse Nætter og efter milde Dage, thi vore Tanker ere jo stadig ved Dybbøl med Ønsker om alt Godt for dem, der der maa stride. Børnene derimod vide at tage deres Glæde af Veiret, hvordan det saa end er. Holger kom før ind med kolde, fugtige Hænder, han havde været med i en Snebataille med sin Fætter Gerhard⁵²), og jeg troer nok, han fandt denne Sneedag i April at være en reen Gevinst. — Jeg havde et rart Besøg af Onkel Mads Pagh iforgaars; han er nu kommen tilbage fra sin offent-

lige Virksomhed i Kjøbenh: for, hvis Tydskerne tillade det, at hvile lidt ud paa Jægergaarden. Han syntes mig ved nogenlunde godt Mod, om han end som alle Andre maa indrømme, at den endelige Udgang paa disse Tidens Trængsel ikke er mulig at beregne. Han yttrede, at de skandinaviske Sympathier i Kjøbenhavn havde lidt et saadant Skaar, at det vel nu egentlig kun var Ploug og maaske Clausen, som nærrede dem; efter de Oplysninger, han gav, er der jo rigtignok ogsaa af den svenske *Regjering* handlet skammelig med

Maleren Janus Andreas
Bartholin la Cour,
efter foto på Århus
folkebibliotek.
A. Fritz fot.

os. Grev Hamilton skal ogsaa med Taarer i Øinene have taget Afsked fra Kjøbenhavn og yttret, ja jeg har min Samvittighed fri⁵³). — Af Moders Brev igaar seer jeg, at virkelig et af mine Breve til Eder, skrevet kort efter Tydskerne's Besøg her, er gaaet tabt. I denne Tid ere disse Uordner i Postvæsenet særligt uheldige, da let et og andet kan komme i tydske Hænder, som der vil være slet gjemt. Fru Gædeken fra »Asylet«⁵⁴) fortalte mig igaar, at hun fra sin Fader, som er Officeer i Fredericia, havde modtaget et Brev, der indeholdt adskilligt Fæstningen vedkommende, hvorom hun nok havde spurgt ham, det var meget gammelt og kom over Lübeck til hende, men synes dog forunderligt og heldigt nok ikke at have været aabnet; nei man maa vist i disse Tider være meget forsigtig med, hvad man betroer Papiret.

Aarh: Mølle d: 12te April 1864.

Min elskede Fader og Moder!

.....

Iaftes havde vi Trio her i Møllen. Vi have i den senere Tid hver Mandag musiceret med Doctor Gædekens fra Daareanstalten, skifteviis hos Doctor Weis's og her. Gædeken er gift med en Datter af den afdøde Botaniker Salomon Dreyer, en elskværdig og nydelig Kone, han er selv en vakker Mand, og deres begges Selskab er saaledes behageligt, i Reglen musiceres af begge Doktorerne og Clara, og vi andre ere saa Tilhørere. — Nu kom la Cour, vor unge Ven⁵⁵),

jeg skal see hans medbragte Skitzer og lave Kaffe. Fader og Moder maa saa tage tiltakke for idag. Mange venlige Hilsener til mine Sødskende baade i Odense og Kjøbenhavn fra

Eders Bertha.

Aarh. Mølle d: 18de April 1864.

.....
Her har jeg i disse smukke Foraarsdage meget tænkt paa hvor yndigt det vilde være, om Fjenden vilde lade os saalænge i Fred, at vi kunde faa det Besøg af Fader, Moder og Tonni, som jeg saa inderligt glæder mig til. Vi have faaet en ny Spadserevei nede ved Havnen, hvor man kan gaae i Solskin i Læ af Husene og see Handelen florere, ret en Vei for Fader⁵⁶), ikke at tale om hvad vi her hjemme af Nyt kunne vise frem.

Her arbeides i denne Tid blandt Ungdommen i Familien paa en Concert til Indtægt for Sønderborgerne. De store Drengene spille jo nu ret godt, saa jeg haaber, at bliver den end ikke nogen egentlig Nydelse, saa skal den dog ikke blive nogen Lidelse for Tilhørerne

.....

Aarh. Mølle d. 26. April 1864.

Min elskede Fader og Moder!

Jeg havde for nogle Dage siden ikke troet, at jeg i denne Uge skulde kunne skrive mit Onsdagsbrev til Eder. Vi have havt vore Fjender paa 1½ Miils Afstand, og ventede dem i Søndags noget nær hver Time, men de kom ikke, siges derimod at være dragne til Silkeborg en masse og derfra ad Viborg til; Hensigten maa vel være at see at faa fat paa Hegermann Lindenkrone, Gud lade det ikke lykkes dem at tage endnu mere fra os. Det hedder sig forresten, at de Danske, i det mindste de os nærmeste Afdelinger, vide Besked om Fjendens Bevægelser, og jeg vil haabe, at Hegermann ikke af Dagbladet og Fædrelandet har ladet sig rokke fra at følge sin hidtidige Forsigtighed. — Igaar Aftes kom lille Holger med et straalende Ansigt ind til mig og udbrød »Moder nu faaer vi Hjælp, hele Torvet vrimler af Svenskere« — han havde selv været der og glædet sig ved Synet. At det var Svenskere, deri havde han jo nok Ret, men det var ikke svenske Hjælpetropper sendt af Kong Carl, men endeel svenske Frivillige, som havde taget Tjeneste i den danske Armee⁵⁷). — Jeg har med Dig kjære Moder været taknemmelig, at Christian ikke var med ved den haarde, blodige Dyst ved Dybbøl; jeg seer af et Brev fra Lica, at den kjære Dreng selv gjerne havde været der og deelt sit Regiments Hæder, thi hæderfuldt i høi Grad skal jo 9de Regiment have opført sig, det maa jo være en Fornøielse at have saa brave Kamerater

Aarh. Mølle d: 29. April 1864.

Min elskede Fader og Moder!

Om disse Linier nogensinde komme til Eder, er vist tvivlsomt, men skrive dem vil jeg dog; man kan aldrig vide, om i et af Puste-

rummene imellem de forskjellige fjendtlige Afdelingers Kommen og Gaaen en eller anden Post kunde afgaae herfra. — Igaar drog en større fjendtlig Styrke herind i Byen og blev indkvarteret i dennes midterste Dele (her havde vi altsaa ingen); den meldte strax, at den idag igjen tog bort for at gaae, jeg troer til Randers, men at den vil blive efterfulgt af en anden, som skulde være her til Klk 2 idag; om denne bliver fast her for en Tid eller ogsaa kun drager her igjennem for atter at følges af Andre, veed jeg ikke, de der komme idag skulle være Rhinlændere; igaar havde vi Gardere her, lange spinkle Folk. Her hos os mærkede vi saa godt som Intet til dem, først igaar Aftes, da vi vare ved at gaae til Sengs, bleve vi allarmerede ved en stærk Dundren paa en Dør; da Weis havde faaet nogle Klæder paa sig og faaet de forskjellige Udgangsdøre eftersete, fandt han endeel Preussere siddende paa Bænkene uden for Havestuedøren, det var der de vilde have været ind; det var en Vagt for Slusebroen, som vilde have et Værelse hos os til at opholde sig i; da han kom ud til dem, sagde de ham »Wir haben uns wieder bedacht«, istedetfor vor Dagligstue vilde de have Plads i Møllebestyrerens og Tømmerens Bolig nærmere Broen, det fik de da ogsaa og opførte sig der meget ordentligt. — I Byen have de nok i Reglen været skikkelige, enkelte Undtagelser herfra ere ved Officerernes Mellekomst let ordnede. Hos vore Skomagere er ved Commandoer taget endeel Støvler. — Her hjemme have vi det ret godt; jeg er endnu ikke min Forkjølelse ganske qvit, men har det dog bedre. Hos Møllers vare de igaar fri for Indkvartering; min Svoger Doctoren søger gjerne at faae en Læge, hvilket da ogsaa igaar lykkedes ham, han har desforuden 4 Menige, men har nok ikke havt Grund til Klage. — Den Styrke, som kom hertil, kom Syd fra, er altsaa ikke nogen Deel af de 10 eller 12.000, som siges at være gaaede Nord paa igjennem Silkeborg, det synes altsaa, som Jylland virkelig skal oversvømmes. — Jeg naaede da ikke, før Postgangen blev afbrudt, at høre fra Eder, om Gottlieb er bleven paa Als eller har faaet anden Ansættelse, men dette som saameget andet maa staae for os som Gisning, indtil der atter lukkes op for os Jyder. Jeg har den Tro, at Befolkningen her i det hele taget vil være freidig, og at Kongen ikke for Jydernes Skyld vil behøve at hæve Blokaden, det eneste Frelsmiddel, som han med nogenlunde Sikkerhed holder i sin Haand. — Lev nu vel I Elskede Alle. —

Eders Bertha.

Nu kom 2 Preussere for at see Leiligheden og bestille Qvarteer. Det lod til, at vore Værelser særlig tiltalte dem, »schöne Stuben, ganz herrlich«, vi faae nok 3 Officerer, hvormange Menige veed jeg ikke (2 Underofficere, 4 Heste og 4 Oppassere).

D: 1ste Mai 1864.

Min egen kjære Fader og Moder!

Nu begynder jeg igjen, kommer mit Brev ikke bort idag, saa kommer det maaske imorgen, hvorledes veed jeg ikke og agter hel-

ler ikke at efterspore det. — Vi ere da nu midt i Krigen, vor Gaardsplads er fyldt med Bagage, deels Bøndervogne, deels massive preussiske militaire Vogne med sorte Læder Overtræk, hvorpaa med store Bogstaver staaer skrevet 4. Garde-Grenad: Regmt etc., altsaa er det nok Garde Grenadere, vi have i Qvarteer; *høie* spinkle Mennesker er det rigtignok, og vi have mange, en Deel flere, end først var anmeldt. — Vor store grønne Dagligstue, de to Gjæsteværelser og Entréen beboes af en »Hauptmann« og hans Adjutant, »Præstegaarden« (ud til Haven) af en Herr Zahlmeister, med Officeersrang og spiser til Middag med Officererne, Møller⁵⁸) har maattet vige sit Sovekammer for 2 Skrivere (Underofficere), og et Pulterkammer og en Lade er Qvarteer for en Geværsmager og nogle Menige, om 8 eller 10 eller saa omtrent veed jeg egentlig ikke ret. Af hele denne Besætning maatte jeg skaffe opredte Senge til de 5, de øvrige ligge paa Halm med Gulvtæppe og andre gamle Tepper over sig. Man har villet give os endnu flere (en Officeer og hans Opvarter), men da endog Andreas's Contoir er taget til Sovekammer (for Ernst), synes dette jo noget ubilligt, og det er da ogsaa hidindtil lykkedes ham at holde dem borte; de Menige og Underofficererne faae Naturalforpleining, som de have bedet os koge for sig, vi lave ogsaa deres Kaffe; hvad de forresten bruge, Smør og Æg, købe de jevnligt af Jomfruen og betale meget accurat, hvad derfor forlanges; idet Hele have vi ingen Grund til Klage over deres Opførsel. De 3 Officeere bespise vi; jeg har endnu ikke seet dem, efter Andreas's Sigende er det overmaade artige Folk; Hauptmanden havde beklaget, at han maatte gjøre ham Uleilighed, han fandt det selv en kjedelig Krig, men det var som Soldat han kjæmpede etc. De gjøre sig i det Hele taget kjendelig Umage for at være os til saa lidt Besvær som muligt. Lieutenanten yttrede sig ogsaa igaar til Andreas, misfornøiet med Krigen, og sagde, at efter hans Mening vilde Enderesultatet ikke bringe Preussen noget Udbytte; Andreas bemærkede hertil, at Ære kunde den da heller ikke bringe dem, naar 2 Stormagter bekjæmpe en liden Stat, der kan stille Soldater af saa og saamange Indvaanere, kan der ingen Ære for dem være at hente, men herpaa vilde han slet ikke gaae ind, thi de Danske kjæmpe »vorzüglich«. — See for saavidt er jo alt gaaet meget taaleligt, men nu kommer Udskrivningen. Der er af Aarhus By forlangt en Sum af, der siges 40.000 Rd.⁵⁹). Raadet har nægtet at betale, og heri ere nok omtrent alle Byens gode Borgere enige med det, Følgen deraf skal foreløbigt være, at 10 ansete Mænd heraf Staden skulle sendes til Rendsborg, man er jo noget spændt paa, hvem dette Lod skal træffe, at Enderesultatet skulde blive en almindelig Plyndring, nære vi her nogen Tvivl om, det vilde vel neppe være tilraadeligt at sætte dette ved Siden af Sønderborgs Bombardement. Jeg troer, her er idet Hele taget baade Ro og Holdning hos Byens Befolkning, og jeg vil haabe, at denne vil vedblive, om ogsaa 10 af de virkelig dygtige Mænd skulde sendes bort⁶⁰). Her er igaar af de tyske Officeere meddelt Folkene, at Fredericia er rømmet af de Danske, ogsaa til Byens Indvaanere er

det nævnet som noget Sikkert, men her næres dog adskillig Tvivl derom. — Min elskede Fader og Moder, jeg beder Eder at forsøge at skrive mig til ad sædvanlig Vei, kommer dette Brev til Eder, anser jeg det ikke for utænkeligt, at Eders Breve ogsaa kan komme til mig, men skriv Intet, som ikke en Tydsker maa læse, thi denne Mulighed er jo uægtelig tilstede. Jeg længes jo endeel efter at høre, om I ere raske, da jeg sidst fik Brev, var Moder forkjølet. — Hos Møllers have de det godt, de have havt nogle fredelige Menige, som atter ere reiste; om de senere have faaet nye, veed jeg ikke. — Lev vel I kjære Alle.

Eders Bertha.

Aarh. Mølle d: 14de Mai 1864.

Det var deiligt min elskede Fader og Moder allerede igaar at faae Brev fra Eder; det er jo det Gode vi skulle have af den ellers saa meget problematiske Vaabenhvile, at vi sans gène kunne correspondere med hinanden, og det ville vi da og benytte, saa længe det varer. Naar jeg i et af mine tidligere Breve til Eder bad, at I vilde forsøge ad ordinair Vei at lade mig høre fra Eder, var det fordi der i Begyndelsen af Occupationen existerede en hemmelig Postforbindelse med Øerne, den blev imidlertid opdaget, og senere vilde der for Eder neppe have været nogen anden Maade end gennem en eller anden god Ven eller Veninde i Hamborg. —

Denne nuværende Tingenes Stilling have vi jo her ligesaa ondt ved at forstaa som hos Eder; jeg henter nogen Trøst ved den Tanke, at vi have en klog og modig Mand ved Roret herhjemme og, som der siges, i Krieger en Mand med lignende Egenskaber ved Conferencen i London. Jeg kan ikke tro, at nogen af dem uden den meest bydende Nødvendighed eller uden at faa en anden *væsentlig* Indrømmelse for denne, have kunnet gaae ind paa Vaabenhvilen; men det forstaaer sig, at skulle bøie sig under en sørgelig Nødvendighed er jo strengt nok. — Her vil der vel neppe skee stor Forandring i vor Forfatning, vi ville faa skriftlig Freqvents med Øerne, men om nogen personlig Freqvents vil der neppe blive Tale, da de fleste jo maa blive hjemme og passe deres Indquartering.

Vore prægtige jyske Heste have ondt ved at finde sig i det preussiske Regimente og lægge, som Folk her spøgende kalde det, et meget dansk Sind for Dagen; her er jo taget mange, men de for-dre, som Andreas mener, en heel anden Behandling end de tydske Blodsheste, og deri maa vel Grunden ligge til, at Preusserne ikke kunne styre dem; en af dem har forleden slaaet en Preusser ihjel, et Par løb løbsk med en Vogn med Tydskere her forbi Vinduerne, en gik forleden Dag med sin Rytter i Vandet ved vor Slusebro, til Held for Manden paa den høire Side af Broen, og han kom da ogsaa op igjen. Weis traf forleden en Preusser tumlende med en dansk Hest, som han slog og mishandlede, og som derved kun blev mere stædig; Andreas bemærkede en passant »De skal tage den med det Gode«, »Nein es soll Prügel haben«, »Nei de danske Heste ere vante til mild Behandling, det andet gaaer ikke«; omsider troer

jeg dog, han maatte erkjende Rigtigheden heraf. Der er rørt ved den danske Bondes ømmeste Sted, idet hans Heste ere ham berøvede, og det vil være ham et af Krigens føleligste Saar

D: 15de Mai. 1000 Tak for Dit andet Brev min velsignede Moder, det er rigtignok meget yndigt igjen at høre fra Eder, mig forekommer det at være saa meget, meget længe siden, og at meget maa være passeret i Mellemtiden. Siig mig engang, hvor længe I have havt Christian hos Eder; af hvem bliver han nu udskreven som combattant. — Vi faae mulig en eiendommelig Indqvartering i den følgende Maaned. Igaar kom en meget net preussisk Officeer ind til Andreas og spurgte ham, om han ikke vilde leie ham et Værelse eller 2. A: sagde ham, at det kunde han ikke, da han var sikker paa at faae Indqvartering. Off: »Men naar jeg nu kan sikkre Dem imod anden Indqvartering, vil De saa leie mig Værelset og Staldrum til 4 Heste og en Karl. Sagen er den, jeg er nylig, nogle Uger før Krigen bleven gift, og vilde nu saa meget gjerne have min Kone herop under Vaabenhvilen.« Andreas blev rørt, kom ind til mig og spurgte om min Mening, jeg svarede naturligviis, lad ham faae hende, det var Synd andet, og Aftalen blev da, at han skulde søge at ordne sig med Commandanten og Indqvarteringscommissionen, han har imidlertid ikke været her siden, saa det er jo muligt, at Sagen ikke har kunnet ordnes. — Bliver det til noget, skulde til Opholdstue; vi ville da, hvad jo især om Sommeren har stor Betydning for os, kunne beholde vor store grønne Stue, som vor Indqvartering hidtil har havt. »Hvor er Deres Land dog skjønt,« have flere af vor Indqvartering sagt til Andreas; ja derfor ville vi heller ikke miste det; de synes forresten Alle at længes meget efter at komme hjem. —

Ja du kan troe min kjære Fader, at jeg har glædet mig og været taknemlig over vore Sømænds Seir ved Helgoland. Vi havde lidt Nys om det endnu inden Vaabenhvilen, men vare jo bange for at fæste mere Lid til det end til det Rygte, at Tydskerne vare paa Fyen og andre lignende Historier, som her vrimlede af

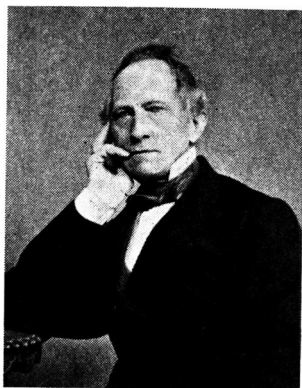
Lev vel I kjære Alle, hils Christian, Tonni, Gottlieb og Charlotte fra

Eders Bertha.

Aarh. Mølle d: 20. Mai 1864.

Tak min velsignede Fader og Moder! for Brevet igaar, det er saadan en Glæde at høre fra Eder, at jeg er nærved at glemme Mislighederne ved Vaabenhvilen over den Fryd, Brevene fra mine Kjære gjøre mig. — Om Tilstanden her i Aarhus i Almindelighed vil det ikke være mig let for Øieblikket at give nogen Meddelelse, da jeg selv i lang Tid ikke har været i Byen og derved ikke er kommen synderlig i Berøring med Folk; Fabricius, som er Medlem af Centralcomitteen⁶¹), kommer alt imellem herud, paa ham lader det, som der nu er kommen nogenlunde Ro i Sagerne. Her er nok kommen en Comissionair fra Berlin, som skal overtage Naturalfor-

pleiningen⁶²); at forresten Vaabenhvile-Betingelserne i Henseende til Troppernes Bispisning meget vanskeligt vil blive overholdt, antager jeg rigtignok som givet; vel er der omsendt en Seddel til Huusverterne, som meddeler, at de ankommende Tropper strax ved Ankomsten kunne erholde deres Provisioner udleverede fra Provisionsmagazinet; men naar de ofte trætte og mødige efter en lang Marsch komme i deres Quarterer, saa ville de Færreste forlange, at de strax skulle gaae maaske en lang Vei for at hente Varer,

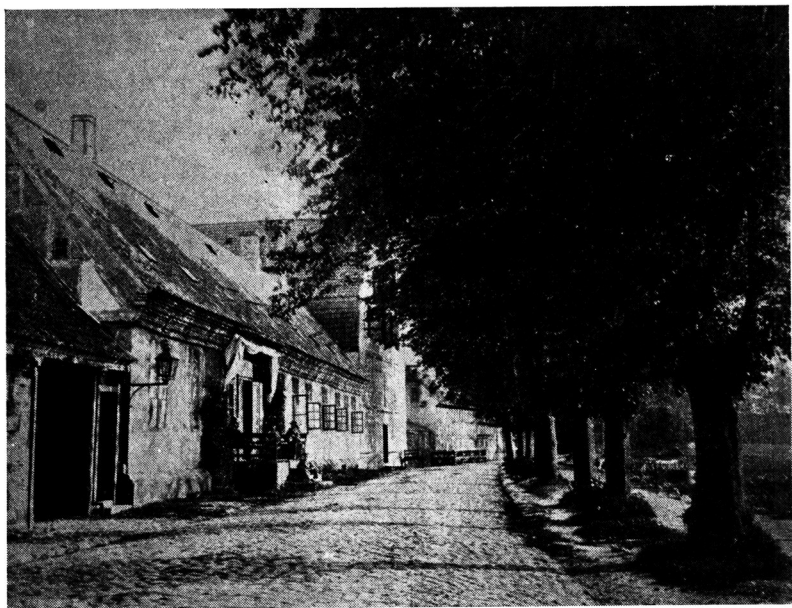
Bankkasserer
L. S. Fabricius, efter
foto i »Den gamle By«.
J. E. Bøgh fot.

som saa igjen først efter lang Kogning ere i spiselig Stand; før de ere i Ro paa de forskellige Steder, men kun passerer Landsbyerne, vil vanskelig Naturalforpleiningen komme igang; her skal denne tilmed *hidindtil* (siden Vaabenhvilen) have været saa utilstrækkelig og saa slet, at jeg har hørt mange Klager over den, medens den, da vi maatte sørge for den, forlangtes rundelig i høi Grad. Vort Overhoved General »Raubvogel«, som han her almindeligviis kaldes, er vist en høist ubehagelig og brutal Person⁶³); det er jo ogsaa naturligt, at det er saadanne Folk, som vælges til Bestillinger, som ærekjære Folk ikke ville have med at gjøre. Der siges forresten, at han skal begynde selv at blive noget urolig over sin hidtidige Opførsel, og jeg troer nok, man af den Grund venter en og anden Indrømmelse. — Her ude hos os leve vi i en næsten paradisisk Fred; her er saa smukt omkring os, Dørene staa aabne ud til Veien, hvor Træerne nu grønnes, og hvor lille Johannes løber om med Hector og Hønsene; til Tydskerne mærke vi meget lidt, vi see dem vel af og til i større og mindre Hobe vandre her forbi, men her i Huset have vi ingen havt i den senere Tid, indtil igaar 6 Menige kom og meldte sig til Qvarteer, de skulde efter Holgers og Ernsts Sigende være skikkelige Folk, dog vil jeg ikke nægte, at Drengenes Udsagn ikke er ganske upartisk; Tydskerne lave nemlig nogle ganske fortræffelige Fløiter af Hyldegrene, og dem ville vore Drengene jo meget gjerne have; Holger fortalte mig igaar Aftes, hvorledes han havde

baaret sig ad for at naae dette Ønske. — »Jeg satte mig i Vognen, som stod ligeved den Tydsker, der havde Fløiten, og saa *blev jeg ved* at see paa ham, indtil han endelig kaldte ad mig og spurgte mig, om jeg vilde have den.« — Hos Møllers have de en Lieutnant i Qvarteer, som skal være yderst ængstelig for at gjøre Familien nogen Uleilighed

Aarh. Mølle d: 23de Mai 1864.

..... Her have vi det ved det Gamle. Andreas's Fødselsdag i Søndags blev festligholdt ved Besøg af vore gode Venner, Iisbudning og andre Rariteter⁶⁴). Tydskerne vare saa skikkelige den Dag at lade os i Ro, først om Eftermiddagen kom der Melding, at vi den næste Dag vilde faa 2 Lieutnanter i Qvarteer. De ere nu komne og have indtaget vore smaa Værelser; vi have indtil videre ikke mærket stort til dem. — Trykkefrihed er her ikke for Øieblikket i Byen; vore Redacturer⁶⁵) have faaet Tilhold at sende deres Blade til Censur (om af Herr Vogel eller Commandanten veed jeg ikke), før de udkomme⁶⁶); jeg har det Haab, at de ikke gaa ind herpaa, dog veed jeg ikke med Sikkerhed, hvorledes de have taget sig i det. En ny Heste Auction, som Preusserne forleden anordnede over til militair Tjeneste ubrugelige Heste, faldt for dem uheldig ud. Her

Århus mølle, facaden mod vejen og mølledammen o. 1865, efter foto på Århus folkebibliotek.

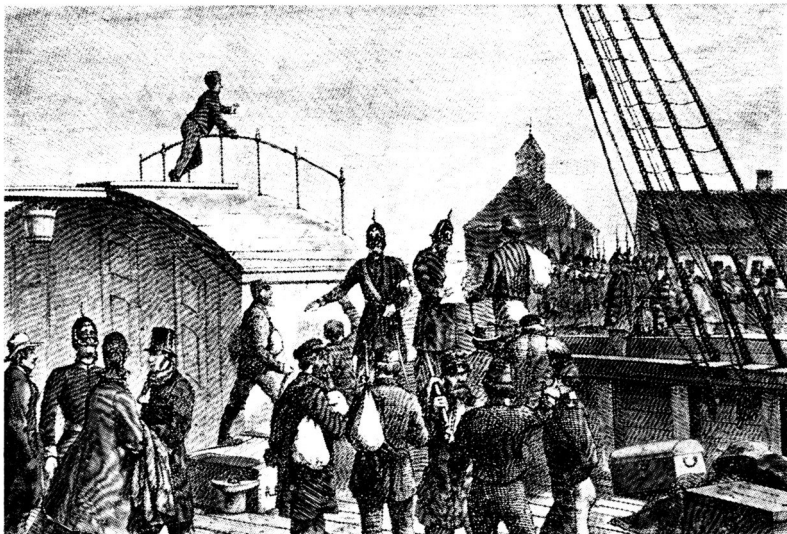
har været megen Forbittrelse over, at Folk af Byen ved den forrige Auction købte Heste, hvilket naturligviis har den simple Følge, at der for hver preussisk Hest, som sælges, *tages* en dansk hos Bønderne. Denne Gang paatog Folket sig ved Auctionens Begyndelse at give de Mænd, som bøde eller købte, en ordentlig Afbankning, og dermed var Historien meget snart til Ende⁶⁷). Hos Lillien-skjolds have de havt den Glæde, at Julius i denne Tid er kommen hjem som Forstcandidat; jeg veed ikke, om det ikke var en Overraskelse⁶⁸). — Her kommer i denne Tid daglig en Mængde hjem-permitterede Forstærkningsfolk til Byen, som imidlertid først anholdes og maa vise Pas frem for Preusserne, før de faa Lov at komme videre. Jeg saa igaar en Vogn fuld holde her i Nærheden, medens 2 preussiske Soldater fik sig en høist gemythlig Passiar med dem; det endte med, at gamle »Jens« tracterede dem af sin Feltflaske. — Forstærkningsmændene bringe med sig hjem den Tro, ja jeg troer endog den Udtalelse fra høiere Sted, at de neppe ville blive indkaldt mere Jeg maler flittigt i denne Tid, da jeg saa ildt kommer uden Døre

Eders Bertha.

Aarh. Mølle d: 29de Mai 1864.

Min elskede Fader og Moder!

..... Det var jo ret fornøieligt igjen at høre fra Christian. Jeg kan forstaa, at Forandringen fra at ligge paa Lazarethet til at exer-

Preussisk pasvisitation på Korsørdamperen i Århus havn, efter skitse af Fr. Visby, tegnet af C. Neumann. Illustreret Tidende 1863—64, s. 293.

cere Soldater under Forhold som de, han nævner, maa være stor, men et anderledes friskt og fornøieligt Liv maa det unægteligt være for en ung freidig Mand. Vi finder det her saa ganske i sin Orden, at Christian søger at komme i Linien, det lader jo virkelig til, at den militaire Vei er hans rette Hylde, og paa denne maa jo ethvert Menneske helst søge at komme. — Her ere vi idag i adskillig Spænding om, hvad Efterretning Dampskibet vil bringe om Conferencens sidste Møde, vi ere jo adskilligt interesserede i Vaabenhvilen og

Politimester J. E. J.
Elmquist, Randers,
efter foto i »Den gamle
By«. J. E. Bøgh fot.

dens Forlængelse. At Stemningen her i denne sidste Maaned er langt bittrere og Situationen igrunden langt vanskeligere end før Vaabenhvilen, derom troer jeg, at man er enig. Der er noget Oprørende i denne hensynsløse Handlen med Vaabenhvilens Betingelser fra Fjendens Side, og bliver den forlænget, kan jeg ikke troe, at det kan skee uden Garantier for Opretholdelsen af de indgaaede Vilkaar s,aafermt saadanne kunne erholdes. Jeg var igaar hos Doctor Weis's samlet med Overkrigscommissair Elmqvist, hvis Søn, den flinke Politimester i Randers, som bekjendt sidder arresteret⁶⁹), formodentlig fordi han skal have gjort Folket opmærksomt paa, at det ved at købe Heste af Fjenden begik en ulovlig Handling. Gamle Elmqvist fortalte, at hans Søn i Arresten havde faaet en Skildvagt udenfor sin Dør og en indenfor i Stuen hos sig; hver Time bleve Skildvagterne afløste, og som Følge af den Uro, dermed var forbunden, havde Fangen aldrig nogen rolig Søvn; Amtmanden i Randers⁷⁰) begav sig da til Generalen og forestillede ham, at dette var en Tortur, hvortil denne skal have svaret, at det var ogsaa Hensigten (eller Meningen). — Her er man i disse Dage i høi Grad oprørt over Behandlingen af Justitsraad Møller⁷¹). Han havde, som I maaske vide, beslaglagt et større Parti Kaffe, der af Comissionen, som besørger de tyske Troppers Bispisning, var indført hertil uden Erlægningen af Told. Comissionairen var gaaet ind paa at deponere den af Møller lovmæssig forlangte Sum, Tolden plus en

Mulct, mod at han fik sin Kaffe udleveret, og Sagen blev overgivet til Ministeriets (eller Toldkammerets) eller Civilcomisairesns Resolution. Imidlertid kommer Sagen for Falkensteins Øre, han kalder Møller op til sig; denne møder i Gala med sine 3 Ordner paa og saavidt jeg veed Toldloven i Haanden, F. forlanger, befaler Pengene tilbagegivne, Møller nægter det, før hans Autoritets Resolution er falden, der falder nok skarpe Ord paa begge Sider, og Møller er neppe igjen i Ro i sit Hjem, før en preussisk Vagt kommer og

Toldinspektør J. M. A.
Müller, efter foto i
»Den gamle By«.
J. F. Dresler fot.

arresterer ham, han trues med Vand og Brød, og endelig igaar Aftes skal denne Straf exequeres og blev det saavidt jeg veed ogsaa, dog blev nok, efter at min Svoger i en Attest havde godtgjort, at Møller er en gammel og svagelig Mand, Brødet naadigst tilladt at være Hvedebrød og Vandet Seltersvand. — Jeg hører nu, at der fra Dahlstrøm⁷²) skal være kommen Ordre til Pengenes Tilbagebetaling og Møller altsaa være kommen fri. Da Møllers Datter er gift med Mr. Scott⁷³), haaber jeg, at denne Behandling af danske Embedsmænd under Vaabenhvilen vil blive tilstrækkelig bekjendt i England. — Stemningen hos Befolkningen her er som sagt oprørt mod Preusserne, men i ingen Maade tung eller modløs, tvertimod; her gaaer i disse Dage en Adresse til Kongen til Underskrift, som skal sige ham, at Jyderne have samme Løsen som han, »Udholdenhed« (og at han ikke af Hensyn til dem skal offere noget af sin Ret osv.). Ja jeg veed kun saa omtrent dens Indhold, jeg har ikke selv læst den. (Nu har jeg læst den; det første er dens væsentlige Indhold, det indcirklede staaer der egentlig ikke⁷⁴). Det er os nu sagt, at Dahlstrøms Erklæring gaaer ud paa, at Møller, hvis der virkelig var Fare for, at den ham truede Straf blev iværksat, var bemyndiget til at tilbagebetale Pengene mod Reservationn af en senere Afgjørelse. Det er tungt, at en saadan Despot som General Falkenstein skal faae sin Villie sat igjennem; idethele taget er det jo altid uhyggeligt at see Retten maatte vige for Magten, det gjør imidlertid godt

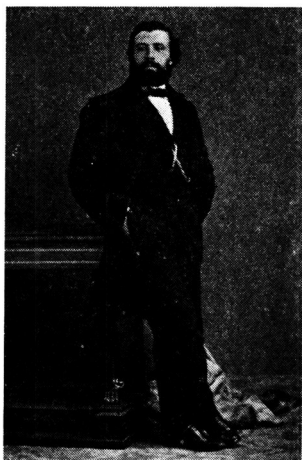
at have modige Mænd imellem sig, og dem mangle vi Gudskelov ikke. Endog blandt Bønderne fra Veilekanten, de Folk som have lidt saameget, skal Stemningen være fortræffelig; jeg hørte forleden, at en eller flere af dem havde sagt: Bliver det ikke værre, kunne vi endnu prægtigt holde ud. — Hvor det glæder mig, at vor kjærlige og vist fra Karakterens Side fortræffelige Konge nu i Kjøbenhavn skal være i høi Grad elsket, hvad han vistnok ogsaa ærligt fortjener. Fabricius fortalte mig forleden, at hans Svogers Major Schacks Enke havde skrevet ham til, at Kongen havde givet, jeg husker ikke ret hvormeget aarligt, til hendes Børns Opdragelse⁷⁵). En Læge herfra Byen, en Doctor Hansen⁷⁶) hvis eneste Broder, Captain, døde af sine Saar i Dybøller Kampen⁷⁷), gik i Kjøb: op til Oxholm⁷⁸) for at bede ham tale hans Broderkones og hendes Børns Sag i Henseende til Understøttelse. Oxholm havde svaret ham, at han kunde være ganske rolig. Der blev af Kongen aarlig lagt 40000 Rd. tilside til Krigernes Efterladte. Kongen betragtede sig selv som den egentlige Anledning til denne Krig, havde han ikke været, meente han, vilde Krigen ikke være udbrudt, og han ansaa det som sin ligefremme Pligt at antage sig dem, hvis Forsørgere faldt. Det er jo meget smukt, at han derved ligesom vil tage det Fortjenstfulde ved sin Gave bort. — Du spørger min søde Moder »Hvad skal jeg gjøre med flere Aargange Familiebreve«; da jeg nævnte denne Yttring for Weis, sagde han strax, »Dine Breve maa Du endelig bede om at faae tilbage.« De ville vel ogsaa, hvis Du har dem fra en lang Tid tilbage, kunne fortælle baade en Ungdomshistorie og mange Ting fra Børnenes Barndom. Vil Du altsaa min kjære Moder ved Leilighed sende mig dem tilbage. — Vor store Dreng er nu meldt til Confirmation hos Stiftsprovst Boesen, en meget herlig Mand, som jeg haaber vil lægge meget godt ned hos Ernst, hvis unge Hjerter neppe vil mangle Modtagelighed

Aarh: Mølle d: 8de Juni 1864.

Min elskede Fader og Moder!

En Telegraphdepeche fra London til en herværende Kjøbmand bragte igaar det Bud, at Vaabenhvilen *ikke* var forlænget; her antages det tvivlsomt, om der kommer Dampskib fra Korsøer endnu idag, eller om Postforbindelsen allerede er standset, og der er derfor ingen Tid at give bort, hvis jeg endnu engang før Afspærringen skal lade Eder elskede Venner høre fra os. Det synes her, som Tydskerne vel respectere Vaabenhvilen til d: 12te, forsaavidt som de ikke før den Dag vilde begyndte Fjendtlighederne, men de ville i de sidste Dage før dens Ophør ingen Postforbindelse med de andre Landsdele tilstede. Adskillige af vore Handlende have nok i de sidste Dage sendt endeel af deres Lagere bort tilsøes, det siges, at Preusserne have noteret dem, og de ville vel nok senere paa en eller anden Maade lade det gaae ud over dem. — Jeg har da faaet Lov til at blive her hjemme, eller rettere sagt jeg har ikke faaet noget bestemt udtalt *Forlangende* om at reise, kun Yttringer af Weis's Ønske i saa Henseende, og da saameget forener sig om at

gjøre mig det vanskeligt at tage bort, lukker jeg denne Gang mit Øre for Ønsket, saameget mere som jeg veed, det væsentligst udspringer af Ønsker for mig. Lille Johannes, som i disse Dage bliver vænnet fra, er betydelig vanskelig, hans fortræffelige Amme er endnu, omend i god Bedring, ikke rask nok til at reise med, jeg maatte saa lade hende tilbage og tage en anden Pige med; den mulige lange Afskjæring fra Weis og Ernst og al Meddelelse fra dem vilde jeg ogsaa frygte, og hvem veed saa, hvis vi, som der

Ingeniør John Cridland, efter foto i »Den gamle By«. E. Rye fot.

siges, faae en europæisk Krig, hvor mon egentlig er sikkrest⁷⁹). — Dampskibet er nu kommet, og der siges, at vi maa snarest sende derned, hvad vi vil have med, saa maa jeg nok snart slutte; eet maa jeg dog endnu sige Eder. — Da Fader meldte os Tonnis Forlovelse, blev jeg strax meget glad, fordi Cridlands Ansigt og Væsen den korte Tid, jeg var sammen med ham i Odense, meget tiltalte mig, senere kom for den rolige Betragtning Ønsket om dog at kjende eller vide noget mere og nøiere om den Mand, som skulde hjemføre vor Tonni. Weis gik da op til den vakkre Mr. Scott, Formanden her paa Stedet for det engelske Selskab; han kjendte ikke selv Cridland, men svarede Weis paa hans Ønske at erfare noget om ham, »Jeg vil skrive til Watson«. Idag bragte han synlig fornøiet Watsons Brev, der i Udtalelserne om Cr: var *meget tilfredsstillende*; jeg har faaet Lov at beholde det og kan ved Leilighed vise Eder det; da det er skrevet til Mr. Scott, var det maaske bedst, at I ikke omtalte dets Tilværelse. Scott selv sagde til mig, jeg har selv kun talt med Mr. John et Par Gange, men jeg sagde dengang til mig selv, det er sikkert et (vakkert eller) rart Menneske. Broderen Cr: er eller har været ansat hos Scott og er nok meget godt lidt af denne. — Weis vil have mit Brev, saa lev da vel i elskede Venner

.....

Eders Bertha.

D: 1ste Juli 1864.

Min elskede Fader og Moder!

Det blev mig rigtignok sagt igaar, at der ikke nu som tidligere kunde sendes private danske Breve med den tydske Feltpost, og der er saaledes, da Veien tilsøes ved Confiscation af Baadene ogsaa er spærret, ikke stor Sandsynlighed for, at dette Brev vil komme til Eder, før den ordinaire Brevforsendelse atter engang aabnes, men jeg vil dog skrive det, deels var det jo dog muligt, at en eller anden Vei kunde vise sig, deels ere Tiderne nu saa eiendommelige for os, at jeg nok kunde ønske at knytte dem til Papiret, og det skeer dog rettest i et Brev til Eder min elskede Fader og Moder. Vi levede her de første Dage efter Krigens Gjenudbrud i en complet fredelig Tilværelse, vi saae endog mindre til Tydskerne end før, fordi de nu vare beskjæftigede og ikke som under Vaabenhvilen havde god Tid til Fiskeri og anden fredelig Haandtering; havde vi ikke seet de mange store Læs Fourage til Fjendens Magaziner kjøre her forbi og alt imellem hørt om hans Requisitioner, saa kunde vi næsten til sine Tider have glemt, at vi havde en fjendtlig Armee i vor umiddelbare Nærhed (takket være vor afsondrede Bøllig). Vi begyndte da ogsaa at indrette vor lille Verden inden vore egne Vægge saa hyggelig som mulig og havde mange gode Forsætter til at gjøre os dette stille Liv saa indholdsrigt, som gode Bøger (hvormed mine Svogre i Kjøbenhavn havde forsynet mig) og gode Samtaler og gode Haandarbeider kunde gjøre det. — Igaar Morges blev imidlertid denne indre Ro adskilligt rystet. Fabricius kom herud og fortalte os med et meget bekymret Ansigt, at nu havde Tydskerne taget Als; der var Aftenen i Forveien kommen et Telegram (til Comandanten)⁸⁰), som lød paa, at det var lykkedes at tage Als, at de Danske forfulgtes ad Hørup til etc. Musik paa Torvet havde været en Udtalelse af Tydskernes Glæde derover. Det var jo tungt nok at høre, særlig da det syntes, som at Øen ikke var »rømmet« af den danske Armee, men at denne var flygtet og vel altsaa havde efterladt adskilligt Materiel og maaske kun for endeel var undsluppen tilsøes, vi trøstede os dog noget med, at den jo havde maattet vente dette Angreb og vel altsaa dog havde maattet tage sine Forholdsregler, og navnlig trøstede vi os med den for Tydskerne usædvanlig spagfærdige Tone, der gik igjennem Depechen, den talte ikke i seiersberusede Toner; men længselsfulde vare vi jo efter at vide, hvorledes »Forfølgelsen« af de Danske var endt, om de havde naaet deres Skibe etc. I denne Forventning gik Dagen hen, indtil Fabricius igaar Aftes kom igjen. Hvad jeg har at melde, er saa godt, sagde han, at vi maa være forsigtige med at fæste Lid til det. Als skal være taget tilbage af Vore, efter at vore Skibe have gjennembrudt Broerne. Det var jo saa glædeligt, at vi næsten frygtede for at fæste Lid til det, det var dog umuligt andet end klynge sig til Haabet, at Gud dennegang havde givet vor lille Armee Seiren, og et Glas maatte vi drikke til Ære for den lille Armee, som, det vidste vi, enten den havde seiret eller tabt, dog i fuldt Maal fortjente vor Tak. — Idag tales der jo allevegne om Onsdagens Begebenheder, men alle maa jo føie til »Der siges saa, med Bestemt-

hed vide vi Intet«; see det er det Pinlige ved Tiden, vi ere saa ganske henviste til Rygter, indtil engang de tydske Aviser komme, og saa er Spørgsmaalet, hvormeget kunne vi stole paa dem. At der i disse Dage er passeret Noget, som ikke huer vore Fjender, det synes dog temlig klart; flere Yttringer høres om, at det første Telegram var forhastet, at deres Tab har været meget stort etc., men *hvem* der har Als, det staaer endnu for os som en Gaade. —

D: 2den Juli. Det var en bitter Skuffelse, efter saa stort et Haab en saa sørgelig Virkelighed. Endnu igaar Eftermiddags levede vi i glædelige Forhaabninger. Da vore Officerer efter en lang Marsch i Regnveir kom hjem og bade om noget Toddy at varme sig paa og fik dette, bragte de os gennem vor Stuepige deres Tak derfor med Tilføining, at de drak en Skaal for Danskerne paa Als. — Senere gik Weis i Byen og hjembragte derfra Underretninger, som syntes at hæve al Tvivl om, at det var den første Meddelelse fra Als og ikke den sidste, som var den rette, og endelig imorges har en Depeche til Elmqvist fra Hamborg betaget os al vor glade Forventning. — Hvor bliver Du dog haardt prøvet, Du lille danske Folk! Min Bekymring er i disse Dage meget hos Eder I elskede Venner, nu staaer jo Fyen for Tour. Hvor er jeg glad, at jeg saae Eder inden al denne Elendighed. — Jeg kan ikke sige Eder, hvor jeg i denne Tid paaskjønner min trofaste Husbonds Ro og Holdning, det er mig saa piinligt af Andre at høre den ene haarde og umotiverede Dom efter den anden, baade over Landets Ledere og de militaire Autoriteter; han raader altid til at suspendere Dommen, til man veed, hvorledes Sagen virkelig forholde sig, og til ikke, medens vi her sidde luunt inden Døre, at rive ned paa dem, som offere deres Liv og bedste Kræfter for os. —

D: 3die. Endnu eller igjen idag tales der om, at Resultatet af Kampen paa Als endnu ikke vides; det er en piinlig Uvished, og dog er jeg næsten bange for Visheden; hvad vi havde haabet var, at der ved Afskjæring af Broerne var bleven en Deel Tydskere i Fangenskab paa Als, thi om selve Øen er i den ene eller anden Armees Hænder, er vel ikke nu af stor Væsentlighed. — Nu synes der at være en Udvei til at faa mit Brev bort, og den maa jo benyttes. Her have vi det ved det Gamle, de samme 2 Officerer med deres Oppassere, som under Vaabenhvilen vare her, ere her endnu, men ikke flere. Her plyndres ikke fortiden, derimod er vor Stiftamtmand⁸¹⁾ meget høfligt indbuden af Falkenstein til et Møde i Randers for, da nu den øverste Bestyrelse af Jylland er givet i hans Haand, at afhandle Et og Andet med ham. — Da jeg begyndte dette Brev, var det egentlig uden Tro paa, at det vilde komme bort, før Fjenden engang igjen var ude af Landet, jeg skrev det da mere som en Dagbog for mig selv, dette maa I tilskrive dets Vidtløftighed. — Lev nu vel I elskede Venner Alle, de kjærligste Hilsener til de unge Forlovede, til Gottlieb og Charlotte og til vor kjære Christian, om han skulde komme i Eders Nærhed.

d: 7de Juli 1864.

Egentlig har jeg vel Intet at fortælle Eder kjæreste Venner, men i disse Tider har et Par Linier med Underretning om, at vi leve efter Omstændighederne vel, jo en større Betydning end ellers, og dem skulle I da ogsaa have, særligt da jeg mulig om kort Tid vil være indskrænket til at skrive til Eder over Hamborg eller Lübeck, og det er jo en langsom Vei. — I vort Liv her er, siden I sidst hørte fra os, ingen Forandring foregaaet, vi have den samme lille Indqvartering, som vi ligesom tidligere give Huusly og Mad, men med hvem vi fremdeles intet andet Samqvem have (det lader til, at der paa flere Steder i Byen har fra Indqvarteringsens Side været gjort Forsøg paa at spise hos Familierne, men uden Held). — Jeg gaaer i Reglen hver Aften en Tour med min Mand, kommer forresten yderst sjældent udenfor vort eget Territorium og er herhjemme saa flittig, som det lader sig gjøre, naar Sindet er bevæget, hvilket i de første Dage efter Als's Indtagelse var Tilfældet. Vi have her i de sidste Dage levet i nogen Spænding om, hvad vor høie Øvrighed Herr Vogel v. Falkenstein vilde bestemme med os, om han vilde betragte Jylland som preussisk Provinds og regjere os blideligen, eller om vi igjen en af Dagene kunde vente Plyndring; det lader til, at det Første indtil Videre tildeels vil blive Tilfældet, idet han har udtalt, at han indtil Videre kun har Ordre at inddrive de ordinaire Skatter, dog har han aftvunget Randers derhos 100.000 Thaler, og man venter her en lignende Fordring. Det er for vore Embedsmænd meget vanskelige Forhold, og jeg troer, det piner dem meget at skulle tage Bestemmelse, om de skulle efterkomme Fjendens Fordringer eller prisgive Landet for Plyndring; de skulle aldeles mangle Instructioner fra høiere Steder og maa derfor selv bære Ansvaret. — Naar jeg siger, at her er en trykkende Luft, troer jeg, det er det retteste Udtryk for Stemningen; ganske opgivet Haabet om en lykkelig Udgang af denne Qvide have vi endnu ikke, men det seer os jo mere og mere ud, som der skulde et Mirakel til for at klare den Tykning, der omgiver os; det er en underlig usikker og svævende Tilstand at være i; jeg tør slet ikke ret see frem i Tiden eller ordne Noget for de kommende Dage, thi de ydre Forhold, hvorunder disse skulle komme, er det vel nu neppe noget Menneske muligt at kjende. — Vi saae for nogle Dage siden atter danske Soldater, men det var jo desværre som Fanger, at de bleve førte her igjennem og holdt Rastdag her. Der var af Byens Indvaanere sørget for Bispising til dem og samlet en Pengesum til at lindre dem Fangenskabets med. — Paa Apotheket have de det ret godt — nu kom de begge ind ad Døren og bade mig hilse Eder meget⁸²). — Lev nu vel I elskede Venner Alle.

Min elskede Fader og Moder!

D: 12te Juli 1864.

Nu er det næsten strengt Intet at høre fra Eder. I de første Dage efter Als's Erobring var jeg nærved at være glad ved intet Brev at kunne faae, mig syntes det kunde kun fortælle mig, at I, navnlig

Fader, vare meget bekymrede, og det vilde jo have bedrøvet mig meget at høre; nu synes derimod Eders egen Stilling at være heel kritisk og saa er Længslen efter Efterretning fra Eder jo stor, og dog maa jeg jo ikke engang ønske, at Eders Brev, om der ogsaa kunde komme et, indeholdt nogensomhelst udførlig Meddelelse om Tilstanden paa Fyen, thi man kan vist ikke være for forsigtig i disse Tider, men blot de faa Ord »Vi have det efter Omstændighederne godt« vilde jeg jo være meget glad og taknemlig over. — Her ere af og til komne danske Aviser til Byen, som ere fremlagte i et Læseselskabs inderste Stue, jeg hører nu, at Preusserne idag ere mødte i Selskabets Locale og have beslagnagt dette⁸³), saa er den Kilde stoppet, og vi blive mulig atter henviste til Rygter, som der altid er nok af; at der har været Ministerkrise og at vi have faaet et nyt Ministerium, synes nok vist, men hvad der nærmest har fremkaldt denne, vide vi endnu ikke og heller ikke sikkert, hvem Ministrene ere. — Jeg havde forleden Dag Brev fra Tante Reinholdine, som fremdeles er paa Bruunshaab⁸⁴), de havde i Viborg og Omegn en Tid været uden Indqvartering, men ventede denne atter. Hun skriver, at Christian og Jette i Møllen⁸⁵) begge havde lidt af Øiensygdum »som Følge af deres preussiske Indqvartering«. Dctr: Berg⁸⁶) haaber nok snart at faae Bugt med den, men piinligt er det, saa længe det staaer paa; det er efter min Mening Noget, man med sin Indqvartering ikke kan være for forsigtig med, er det den ægyptiske Øiensygdum, er Sagen dog vist alvorlig. — Svane⁸⁷) havde havt et preussisk Besøg, som under Trusel af at arrestere ham havde aftvunget ham Mansas Kort⁸⁸); her har man fra Latinskolens Rector⁸⁹) taget Kortet baade over Sjælland og Fyen, Jylland havde han itide skaffet afveien. Hos os er siden jeg sidst skrev ingen Forandring i vor Tilstand; vi have endnu den samme Indqvartering som i de sidste 2 Maaneder og mærke ligesaalidt til den som før

D: 1ste Aug: 1864.

Min meget elskede Fader og Moder!

Endelig har jeg da, efter meer end en Maanedes Forløb, igjen hørt fra Eder; igaar modtog jeg et Brev fra Fader af 19de og et dito fra Charlotte, og idag har jeg faaet et Brev fra Moder af 24de Juni og et fra Tonni, jeg troer af 12te Juli (det er i dette Øieblik hos Reinholdine). — Gudskelov at I kjære Venner have det nogenlunde godt, at min kjære Faders Humeur maatte være trykket af Tidernes Tyngde, havde jeg jo nok tænkt mig, og det overraskede mig derfor egentlig ikke, at det ikke var noget fornøiet Brev, jeg fik; let om Hjertet og egentlig glad kan jo vanskelig nogen for Øieblikket være, og det er maaske næsten umuligere for Eder, som leve de danske Blade og de politiske Discussioner og Stridigheder saa nær, end for os, som midt i Fjendens Leir have vort Decamerone, hvorhen sjælden nogen Ufred naaer, og hvor det i denne Tid, da Vaabnene hvile, og de diplomatiske Underhandlinger ere os en lukket Bog, nogenlunde lader sig gjøre ogsaa at bevare Sjælsro. —

En lille Forstyrrelse i vor Huusfred har imod Sædvane i disse Dage vor Indqvartering givet os, den var imidlertid heldigviis ikke af lang Varighed. — Vore Polakker, som i 2 Maaneder have boet hos os, drog bort i forrige Uge; vi havde da et Par Dage igjen vor gl: Indqvartering, Hauptmann v: Rosenberg, som udtrykkelig havde forlangt sit gamle Qvarteer i Møllen. Efter ham, som drog videre Syd paa, blev der anmeldt 2 unge preussiske Officerer; Foureren, som bestilte deres Qvarteer og forlangte at see dette, fandt de to smaa Gjæsteværelser og Entréen, som anvistes ham, »allerliebste«, og dermed troede vi den Sag i Orden; de unge Mennesker kom, og kort efter faa vi gjennem deres Oppasser det Bud, at de ville have et Værelse til. Andreas lader dem svare, at vi intet kunde give dem, faaer derefter Anmodning om at komme ind til dem og bliver, da han opfylder denne Begjæring, af den yngste, en preuss. ung Grevesøn, tiltalt *meget* brøsigt; han vidste, at han havde en Salon, den vilde han have, han kjendte sin Ret til to Værelser for sin egen Person, og hvis Stuen ikke godvillig blev ham overladt, vilde han *tage* den. Andreas, som heldigviis vanskelig taber sin Ligevægt, svarede ham meget roligt, at han forstod, det var hans Dagligstue, han vilde have, han havde hidtil ingen Grund havt til at undersøge *sine* Rettigheder ligeover for sin Indqvartering, men vilde nu henvende sig til Indqvarteringscommissionen, imidlertid vilde han foreslaae en »Vaabenhvile« imellem dem indtil Aften. Herpaa gik den unge Lieutenant ind (hans Kamerat holdt sig udenfor Striden). Om Aftenen gik Andreas, som imidlertid havde været i Byen, atter ind til ham, sagde ham, at han nu troede at have ordnet Sagen saaledes, at han maatte kunne være tilfreds med den, og leverede ham en Indqvarteringsbillet til et af Byens Hoteller, sin Stue kunde han ikke afstaa ham. Nu blev den unge Mand rød og søgte øiensynlig efter en honorable Retraite, han vilde ikke have tiltalt Weis, som han før gjorde, hvis han ikke havde følt sig saaret ved det Bud, hans Tjener bragte fra ham etc. Andreas kunde hertil kun svare, at *han* ikke havde sendt ham noget saarende Bud, at det naturligviis ikke kunde have været hans Tanke at fornærme ham; hermed var Æren reddet, og Alt skulde nu blive som før. Om der er kommen de 2 Officerer noget imellem, veed jeg ikke, thi den fredelige er nu flyttet, hvormod den unge Helt er bleven og nu synes at gjøre sig al mulig Umage for atter at komme paa en god Fod med sin Vert; efterat vi efter Sædvane havde sendt vor Indqvartering den Cöllner Zeitung, som vi i denne Tid faae, blev der først sendt os een og senere en anden Preussische Zeitung ind, og igaar Formiddags sendte den unge Herr Greve, efterat han først havde spurgt vor Stuepige, om hun troede, at Herr Weis var »bösse«, os ved sin Tjener en Anmodning, om han maatte hilse paa Herren og Fruen; det blev ham bevilget, og han henvendte sig da strax ved sin Indtrædelse til mig med mange Taksigelser for »den guten Empfang«, som var bleven ham tildeel her i Huuset. Saaledes endte da denne Krig. Jeg veed ikke, om det er Preussernes Natur i Al-

Fotograf J. E. Bøghs atelier, Klostergade 32, set fra gården o. 1882.
Efter foto tilhørende bogbinder O. Bøgh.

mindelighed, eller om det er en Følge af deres seierrige Fremtrængen her i Landet, at de saaledes undertiden strax træde meget brøsigt op, men naar de møde en rolig og bestemt Holdning, ligesaahurtigt igjen blive meget spagfærdige og lette at omgaaes. Det synes forresten, som Byens Comandant støtter dens Indvaanere, han havde i dette Tilfælde bedet sig underrettet derom, hvis Sagen ikke bragtes i Orden i Mindelighed, da der her var skeet Qvarteerverten for stor en Uret til, at den burde taales. Ernst havde haabet i denne Vaabenhvile at kunne have gjæstet Kjøb:, men derfor satte jo Preusserne en Stopper; han gaaer nu jevnligt lange Toure her i Omegnen og beskjæftiger sig forresten deels med en Vindmølle, som han længe har arbeidet paa, deels med en Luftballon, som skal fabrikeres. Min søde Tonni maa idag tage tiltakke med en meget kjærlig Hilsen og Tak i Faders og Moders Brev, det var meget yndigt at høre fra den unge Brud; ja en sand Glæde er det mig at tænke paa Dig og min elskværdige nye Svoger, og jeg vilde ikke undvære det Glimt, jeg i Sommer fik af Eder. Hils Cridland ret meget fra mig, ogsaa Gottlieb og Charlotte, sidste takkes meget for hendes Brev, ogsaa til Christian en Hilsen, naar I see ham. Her er os efter flere Breve fra Fyen fortalt, at Stemmningen der skulde være ganske fortræffelig iblandt de Militaire. — Jeg sender dette Brev med den tyske Post over Lübeck eller Hamborg, denne Vei er vist nu den sikkreste. — Lev nu vel Alle I Kjære, og atter Tak for Brevene.
Eders Bertha.

Aarh: Mølle d: 11te Aug. 1864.

Min elskede Fader!

..... Vi ville her nu snart faae Byggeri i Huset og altsaa for en Tid en Deel Tummel og Støi. Andreas vil bygge Soveværelser til os ovenpaa vor Daglig og Spisestue ud mod Gaarden, altsaa bort fra Vestenvinden mod Morgensolen. Vi have begge i de senere Aar været saa hyppigt plagede af Gigt, at det omsider fandtes nødvendigt at gjøre noget Alvorligt for det; vore Læger ville give den skarpe Vestenvind med de vaade Dunster fra Søen og Aaen Skylden, og da vore Soveværelser jo udelukkende vende mod Vest og unægtelig ere noget raa, og vi desuden mangle et eget Værelse til Marie, saa er det nu besluttet at bygge 3 Soveværelser ovenpaa, ja Tegningen er gjort, og Arbeidet allerede begyndt⁹⁴)

Aarh: Mølle d: 14de Aug. 1864.

Min elskede Fader og Moder!

Egentlig skulle vel Tonni idag have havt Brev, men mig synes, jeg skulde forsøge den nye Udskrift paa Faders og Moders Breve og gratulere Etatsraaden og Etatsraadinden⁹⁰); min kjære Tonni skal saa faa Svar og Tak for sit rare Brev, naar jeg sender Photographierne. Jeg var strax igaar hos Bøegh⁹¹) og bestilte dem, før

Århus mølle. Møllehuset, køkkenfløjen og stuehuset set fra gården o. 1865.
Efter foto på Århus folkebibliotek.

Tirsdag eller Onsdag meente han neppe at kunne skaffe dem, der er i denne Preussertid saa umaadelig meget for Photographerne at bestille⁹²). Vi faa i denne Tid vore Breve, som komme med Dampskibet, saa meget seent udleverede, fordi de skulle passere det preussiske Postcontoir. Tonnis Brev, som var kommen hertil med Dampskibet Torsdag Eftermiddag, blev saaledes først bragt os seent Fredag Formiddag Igaar Formiddags havde jeg den unge Fru Brammer født Sophie Rosendahl herhenne til Kaffe⁹³). Du kjen-der hende vist som Barn søde Moder. Hun er en meget elskværdig Kone. Hendes Mand hører til de fordrevne slesvigske Præster, og hun var derfor end mere nedtrykt over disse Tider. Hun fortalte, at en af de mange Sendinger til Soldaterne, som i Vinter var kommen fra England, havde været ledsaget af en Seddel med følgende Indskrift »Til det Folk, som har mistet Alt undtagen Æren, fra det Folk, som har beholdt Alt undtagen Æren«. Det maa være strengt at sige om sit eget Folk — mange er der vist ogsaa iblandt dem, som det gaar nær til Hjerte

Aarh: Mølle d: 30te Septbr. 1864.

Min elskede Fader og Moder!

. Mig synes, I skulde dog vide lidt om Situationen her, som den nu har udviklet sig, da jeg sidst skrev Eder til, havde vi kun Formodninger om, hvad der vilde komme. — Det var saa

Århus mølle. Stuehuset, laden og kostalden o. 1865, efter foto på Århus folkebibliotek.

Århus mølle med fløjen mod haven («præstegården») o. 1865,
 efter foto på Århus folkebibliotek.

heldigt for os, at en Oberstlieutenant havde fordret hos Indkvarteringscommissionen at faa Qvarteer i Møllen, og det frelste os for en stor Deel Menige, som nok ellers havde været os tiltænkte; vi ryddede da vor grønne Dagligstue, som tilligemed Entreen og de 2 Gjæsteværelser ere stillede til Disposition for ham og hans Skrivere. Igaar kom han, Oberstlieutenant von der Ostersacken; det skal efter Weis's Sigende og efter hvad vi have hørt fra de Steder, hvor han før var i Qvarteer, være en i høi Grad beskeden og flink Mand, som skal være meget bange forat gjøre nogensomhelst Uleilighed. Foruden ham have vi 4 a 6 Menige og 4 Heste, saa vi ere jo igrunden slupne billigt. Vi bo nu selv om Natten i »Præstegaarden« og have saaledes vort forrige Sovekammer og Spisestue til Brug; ved Hjælp af Blomster etc. skal jeg nok faae dem festlige og smukke til Festen paa Søndag⁹⁵). — Inde i Byen ere Tydskerne nok traadte dygtig fordringsfulde op paa mange Steder, men jeg troer, det har snart sat sig igjen; ligesom det ogsaa synes, at den Tanke, at det er en Presion, der øves mod Jyderne, noget som Tydskerne jo nu selv aabent vedgaa, mande disse op til freidigt at bære de Byrder, der ere dem paalagte

D: 20de Novbr. 1864.

. I denne Morgenstund har vor sidste tyske Indkvartering forladt os

Aarh. Mølle d. 22de Novbr. 1864.

.... Nu ere vi Jyder da igjen Herrer i vore egne Huse. Jeg var en kort Tid bange for ,at Tydskernes Afreise vilde blive paafulgt af en død Slaphed her i Byen, som det saa ofte er Tilfældet efter en stor Spænding, og at efter deres Afreise, naar man fik Tid til Ro og Eftertanke, det bedrøvelige Resultat af Krigen først ret vilde staae klart, men jeg har igrunden taget feil; det Indtryk, Byen nu gjør, er tvertimod et freidigt, som naar en stor Byrde er taget bort, Brystet aander friere, og Lemmerne atter have Lov at røre sig efter Behag.

Gaderne have vrimlet af Dannebrog'sflag, og endnu igaar saae jeg ud fra Kjøbmand Gerdes Altan⁹⁶) et umaadeligt stort Dannebrog'sflag veie, som om det af al Magt vilde udslette Indtrykket af de 2 store tydske Flag, som nu i lang Tid have veiet over samme Altan (Falkenstein boede der). Det grimme sort og hvide og sort og gule Flag taaler rigtignok ingen Sammenligning med vort Dannebrog⁹⁷).

Her er forresten, maa I troe, en Skuren og Vadsken og Gjøren i Orden baade i det Store og i det Smaa; det gjælder jo nu i de enkelte Huse at faa den tydske Tabak ud af Stuerne, at faa Dynner og Madratser i Vadskeballien og hvert Spor af ægyptisk Øiensyge og andet Ondt fra sine Haandklæder, og i det Store at faa de mange Sengeklæder, som fra Landet var reqviret til Byen, igjen leveret tilbage, det tiloversblevne Flæsk og Kjød solgt etc.

Her venter man nu Kongen med det Første. Jeg troer, han vil faa en god Modtagelse, og at det vil glæde hans tro Jyder at see ham imellem sig, her ovre paa den anden Side Kattegat er der utvivlsomt meget mindre Partistrid og revolutionair Aand end paa Sjælland og Fyen; her er mere af den gamle Loyalitet....

Aarh: Mølle d: 5te Decbr. 1864.

Min elskede Fader og Moder!

..... Her have vi jo i disse Dage væsentligst været optagne af vor Konges Besøg. Det er, synes mig, et af de Goder, vi Provindsboere have forud for Kjøbenhavnerne, at vi ikke nær saa meget gaa op i Partier og politiske Agitationer, her er man af den barnlige Hengivenhed for Kongen, som jeg troer man i gamle Dage havde, og som jeg finder kjøn, naar den bliver modtaget, som den gives, med Hjertelighed og Velvillie, mig har det her altid fornøiet, naar vi have havt Kongebesøg; jeg er sædvanligviis mødt med mine Børn imellem »Folket« og har glædet mig ved at høre Hurraraabene og ved at see Byen klæde sig festligt og være i Stemning. — Jeg troer, Kongens Besøg har dennegang været til gjensidig Glæde. Han har mødt saamegen Venlighed, at jeg ikke kan troe andet, end at den ene Bevæggrund til hans Reise, som siges at være Trang til en Oplevelse i hans meget nedtrykte Stemning, maa være tilfredsstillet⁹⁸). Her hos os have vi jo paa en Maade været udenfor Festlighederne, Andreas tager jo ingen Deel i det offentlige Liv og hører tilmed

ikke til dem, der i nogen Maade trænger sig frem, og havde følgelig ingensomhelst Functioner ved denne Leilighed. Ernst mødte som Hurraraaber paa forskjellige Steder og var tilmed tilsagt til at møde »i bedste Klæder« i Latinskolen til en fastsat Tid; efter at det unge Danmarks Taalmodighed da var bleven prøvet i circa et Par Timer, kom omsider h: Majestæt med Søn og Følge og tog Skolen og sine unge Undersaatter i Øiesyn⁹⁹). — Ved Illuminationen om Aftenen havde Børnene og jeg jo ogsaa tænkt at lægge vor Loyalitet for Dagen; at sætte Lys i Vinduerne her, hvor neppe Nogen kom forbi, vilde Intet gavne, men Ernsts Idee at hænge couleuerte Lamper mellem Træerne her udenfor var forsaavidt hensigtsmæssig, som de kunde ses i Frastand, fra Byens Port. Vi satte os da med Iver til Arbeidet, med nogle unge Veninders Hjælp fik vi i en Fart circa 60 Lamper fabrikerede, grønne Guirlander bundne til at hænge mellem Træerne, og — da vi saa komme med de tændte Lamper og ville hænge dem ud, er Blæsten saa stærk, at de efter et Øiebliks Forløb slukkes; see det var jo en Skuffelse, som det ikke var let at bære med godt Humeur ovenpaa Dagens anstrengte Arbeide; vi trøstede os imidlertid med at gaae ud og see paa de Andres Illumination og med en Kop Kaffe ved Hjemkomsten. — Jeg stod den næste Dag med Marie og Holger en Tid nede paa Skibsbroen ved Kongens Skib og naaede da ogsaa at see baade h: Majestæt og Kronprindsen, som begge vare mig fremmede; jeg havde der ogsaa den Fornøielse at see Geheimeraad Bræstrup, hvis eiendommelige, interessante Ansigt og Skikkelse morede mig meget; der er dog noget eget fornøieligt ved at see characteristiske Physionomier; jeg kunde have stor Lyst til at have bedet ham staa stille, at jeg kunde have seet lidt nøiere paa ham, men istedetfor at give mig Tid dertil smuttede han med stor Fart forbi mig¹⁰⁰)

Aarh: Mølle d: 17. Decbr. 1864.

. Min store Dreng have vi hjemme i denne Tid; den Øiensyge (det er dog vel nok hvad man kalder den ægyptiske), som jeg i mit forrige Brev omtalte, greb stadig mere og mere om sig i Skolen, og da der af dennes 200 Disciple kun var 60 ikke angrebne tilbage, fik min Svoger Dctr Weis, som medens Epidemien udviklede sig havde været paa en Visitatsreise, Skolen lukket. Der skal nu røges og kalkes og luftes ud til Disciplene efter Juleferien igjen skulle tage Localet ibrug, og vi ville saa haabe, at alt Smitstof maa være borte. Jeg er jo meget taknemlig, at Skolen blev lukket, inden Ernst var smittet, og vil nu haabe, at han fremdeles maa gaa fri for et Onde, som jo navnlig for en studerende ung Mand maa være meget hæmmende¹⁰¹) Vi bleve iaftes overraskede ved et Besøg af Carl Møller og Reinholdine, som kom for at melde hans Udnævnelse til Revisor i Banken med en aarlig Gage af 600 r. Det er ham jo meget kjært at vide den Sag afgjort, thi *ganske* sikker paa Embedet kunde han dog neppe være, før Udnævnelsen var kommen. Jeg fik Mælkepunsch og Kager frem, og Revisorens Skaal blev saaledes strax drukken¹⁰²)

NOTER

1) Bertha Weis' morbroder, fabrikejer og landstingsmand Mads Pagh Bruun (1809—84), ejer af Jægergården 1857—84, og hans hustru, Bertha Weis' kusine Magdalene Barbara Bruun (1821—1901). 2) Bertha Weis' fætter, landmåler, senere ejer af Asmildkloster Gottlieb Franciscus Schönheyder Bruun (1825—1901). 3) Bertha Weis' broder, løjtnant, senere kaptajn Christian August Schönheyder (1834—1918), efter krigen udvandret til Argentina. 4) Formodentlig kaptajn, senere oberst Albert Christian Johansen Myhre (1817—94). 5) Edvardine Reinholdine Weis, f. Hoff-Rosenkrone (1820—1901), gift med A. S. Weis' broder, stiftsfysikus Hans Christian Weis (1811—82). 6) H. C. Weis' datter Clara Marie (1845—1934), senere gift med professor, overlæge Carl Georg Gædeken (1832—1900). 7) Bertha Weis' søster Reinholdine Christiane Møller, f. Schönheyder (1835—1904), gift med prokurator og hospitalsforstander Carl Johan Ferdinand Møller (1815—73). 8) Bertha Weis' søster Marie Angelica Weis, f. Schönheyder (1829—75), gift med A. S. Weis' broder, departementchef Carl Mettus Weis (1809—72). 9) Aarh. Stiftst. indeholdt $\frac{14}{1}$ en opfordring til at tage godt imod de indkaldte forstærkningsfolk. De første ankom $\frac{16}{1}$, og de sidste afrejste ført $\frac{22}{1}$. I Aarh. Stiftst. $\frac{23}{1}$ er indrykket en tak til de borgere, der har vist dem gæstfrihed. $\frac{10}{1}$ Har ikke kunnet identificeres. $\frac{11}{1}$ Emil Ferdinand Boesen (1812—81), stiftsprovst i Århus 1863—77. $\frac{12}{1}$ Hun var $\frac{5}{1}$ nedkommet med en søn, den senere landskabsmaler Valdemar Christian Schönheyder Møller (1864—1905). $\frac{13}{1}$ Bertha Weis' søster Antonie Vilhelmine Schönheyder (1841—1913), senere gift med John Richard Leonard Cridland (1837—1913), adm. direktør for Det danske gaskompagni. $\frac{14}{1}$ Bertha Weis' fætter Bertel Bruun (1830—1913), ejer af Bruunshaab klædefabrik. $\frac{15}{1}$ Ingeniørkaptajn, senere oberst Enrico Mylius Dalgas (1828—94), hedens opdyrker, gift med Bertha Weis' kusine Marie Magdalene Christiane f. Købke (1832—1916). $\frac{16}{1}$ Christian Schönheyder blev såret ved Kongshøj $\frac{3}{2}$. $\frac{17}{1}$ Frederik Wilhelm Meulengracht (1830—64), premierløjtnant ved 4. dragonregiment, søn af købmand Lars Christian Meulengracht (1793—1836) og Jakobine f. Bech (1797—1882), broder til brygger Lars Christian Meulengracht (1837—1903). Han blev såret ved Mysunde $\frac{2}{2}$ og døde dagen efter på lazarettet i Flensborg. $\frac{18}{1}$ Major i ingeniørkorpset, senere generalmajor Carl Thorvald Jørgensen (1819—1902). $\frac{19}{1}$ Bertha Weis' fætter, cand. jur. Laurids Muus Bruun (1836—64), søn af Hans Christian Hansen Bruun (1800—71), postmester i Aarøsund. Han faldt ved Øvre Selk $\frac{3}{2}$ som menig ved 1. regiment. $\frac{20}{1}$ Bertha Weis' faders kusine Vilhelmine Cathrine Fritzine Schönheyder (1819—76), levede ugift i Viborg. $\frac{21}{1}$ Jan Carl Emil Hermann Schönheyder (1837—94), assistent ved Frederikshavns havn og Limfjordsbroen 1863—64, senere brandinspektør og vandinspektør i København. $\frac{22}{1}$ Vandbygningsinspektør, senere vandbygningsdirektør Carl Carlsen (1813—99). $\frac{23}{1}$ Bertha Weis' søn Holger Weis (1854—1933), senere ejer af Løvenholt, entomolog. $\frac{24}{1}$ Dagbladet $\frac{7}{2}$. $\frac{25}{1}$ Mette Marie Dalgas (1857—1952). Se Århus stifts årbøger 1954, s. 173—209. $\frac{26}{1}$ Adolph Frederik Elmquist (1788—1868), boghandler, bogtrykker, redaktør af Aarh. Stiftst. 1811—67. $\frac{27}{1}$ Aarh. Stiftst. $\frac{9}{2}$. Artiklen slutter således: Er det diplomatiske Hensyn eller noget endnu værre, som her har raadet, da vil Afregningens Dag blive tung.

Eet er sikkert: med dette Tilbagetog er enhver Udsigt om Andres Bistand tilende. Ingen vil hjælpe den, der saa lidet har kunnet hjælpe sig selv.

²⁸⁾ Bertha Weis' datter Marie Magdalene Weis (1852—1928), senere gift med Frederik Johannes Ingerslev (1842—1924), herredsfoged i Holbæk.

²⁹⁾ Komiteens opråb findes i Aarh. Stiftst. ^{11/2}. ³⁰⁾ H. C. Weis var medlem af kunstforeningens bestyrelse og har vel i denne egenskab haft tilsynet med malerisamlingen på rådhuset. Højen må være professor, direktør for den kgl. malerisamling N.L.A.Høyen. ³¹⁾ Oline Cecilie Bruun f. Plum (1797—1875), enke efter Bertha Weis' morbroder, agent og købmand Søren Wedege Bruun (1794—1826). Som moder til fru Magdalene Bruun boede hun på Jægergården. Se Århus stifts årbøger 1954, s. 182 flg. ³²⁾ Bertha Weis' søn Johannes Andreas Weis (1863—65). ³³⁾ Fædrelandet ^{20/2}. ³⁴⁾ Se note 13. ³⁵⁾ I Den gamle By findes et fotoalbum (inv. nr. 983), der synes at være identisk med det her omtalte. ³⁶⁾ Gengivet i: Aarhus gennem Tiderne. 1941. Bd. 3, s. 346. ³⁷⁾ Portrætmaleren Niels Peter Holbeck (1804—89). ³⁸⁾ Bertha Weis' søn Ernst August Weis (1848—1912), senere ejer af Århus mølle. ³⁹⁾ Johanne Elisabeth Lillienkiold (1853—1918), datter af oberst Carl Anton Frederik Lillienkiold (1814—70) og hustru Emma af Gyldenfeldt (1835—82). Senere gift med generallæge Hieronymus Laub (1838—1910). ⁴⁰⁾ Besøget refereret i Aarh. Stiftst. ^{8/3}. ⁴¹⁾ General Cai Ditlev Hegermann-Lindencrone (1807—93), chef for det jyske armékors i 1864. ⁴²⁾ General Peter Frederik Steinmann (1812—94), senere øverstkommanderende. ⁴³⁾ Måske Edvard Emil Peter Nielsen (1824—99), premierløjtnant, senere kaptajn ved 7. regiment. ⁴⁴⁾ Charlotte Vilhelmine Schønheyder, f. Johns (1845—1944), datter af Bertha Weis' kusine, gift med hendes broder Johan Franciscus Gottlieb Schønheyder (1831—71), læge i Odense, senere i Tyskland. ⁴⁵⁾ Magdalenemøllen ved Skanderborgvej, opført af A. S. Weis o. 1850, solgt 1869. ⁴⁶⁾ Om postforbindelsen med Århus under krigen se C. F. Møller i: Aarbog for det danske Postvæsen 1919. 1918. S. 325 flg. ⁴⁷⁾ Casimir William von Scholten (1816—76), ritmester ved 3. dragonregiment 1860—64. ⁴⁸⁾ Frederik Larsen, indehaver af Hotel Royal 1853—73. ⁴⁹⁾ Wilnau kalder ham »en i Flensborg barnefødt Slagtersvend ved Navn Ratzau, der for 6 à 7 Aar siden havde gennemgaaet 3die Dragon-Regiments Exercerskole her i Byen«. ⁵⁰⁾ Om de jyske embedsmænd i tysk fangenskab se Franz v. Jessen i: Tilskueren. 1914. Bd. 1, s. 422—38. ⁵¹⁾ Vesterbro mølle og Magdalenemøllen. ⁵²⁾ H. C. Weis' søn Gerhard Weis (1852—1929), senere fuldmægtig i Sjø- og handelsretten. ⁵³⁾ Henning Ludvig Hugo Hamilton (1814—86), svensk minister i København 1861—64. ⁵⁴⁾ Ovidia Henriette Jensine Johanne Gædeken f. Drejer (1840—73), gift med Carl Georg Gædeken (1832—1900), reservelæge ved Sindssygehospitalet 1857—67. Jfr. note 6. Hendes fader var død 1842, her må være tale om stedfaderen, ingeniørkaptajn, senere oberst Hans Andreas Irenius Ravn (1822—95). ⁵⁵⁾ Landskabsmaleren Janus Andreas Bartholin la Cour (1837—1909). ⁵⁶⁾ I 1863 var Havnegade anlagt langs Skolegades bagpladser fra dampskibsbroen til Skolebakken. Se H. Sejerholt i: Demokraten ^{27/10} 1929. ⁵⁷⁾ ^{25/4} ankom fra Korsør 70 mand norske og svenske frivillige og udlærte rekrutter. Samme aften drog de nordpå, og næste dag kom de preussiske furere for at bestille kvarter. ⁵⁸⁾ En af møllens funktionærer, har ikke kunnet identificeres nærmere. ⁵⁹⁾ Tallet er alt for lille. Wilnau anfører 200.000 rd. ⁶⁰⁾ Navnene på de 10 gidsler er anført hos Wilnau (s. 33). De blev arresteret ^{2/5} og næste dag (med undtagelse af rådmand Chr. Bang, hvis helbred var vaklende) ført til Horsens. Herfra blev de dog hjemsendt allerede ^{5/5}. ⁶¹⁾ Lars Schurman Fabricius (1805—80), kasserer i Bankkontoret, Nationalbankens Århus-filial. Til ordning

af forholdene under okkupationen var der allerede i marts nedsat 5 komiteer under en centralkomite. Fabricius indtrådte i maj som suppleant.⁶²⁾ Iflg. Wilnau var det Berlinerfirmaet Müller & Lachmann, der havde overtaget forplejningen af de preussiske tropper i Jylland.⁶³⁾ Ernst Friedrich Eduard Vogel von Falckenstein (1797—1885), preussisk general, stabschef hos general Wrangel, i maj udnævnt til militærgouvernør i Jylland.⁶⁴⁾ A. S. Weis' fødselsdag var lørdag $21/5$.⁶⁵⁾ Foruden Aarh. Stiftst. udkom i 1864 Jydske Avis, red. af cand. jur., senere bankbestyrer Henrik Johan Otterstrøm (1830—85).⁶⁶⁾ Iflg. ordre fra politimesteren af $19/5$. Kommandanten var indtil sidst i juni major von Barby.⁶⁷⁾ Den omtalte hesteauktion fandt sted $21/5$.⁶⁸⁾ Hans Peter Julius Lillienkiold (1843—1919), forstkandidat, senere skovtaksator, søn af herredsfoged Hans Christopher Lillienkiold (1801—66).⁶⁹⁾ Johannes Edvard Julius Elmquist (1812—66), byfoged og politimester i Randers 1850—66. Han sad arresteret $21/5$ — $22/6$.⁷⁰⁾ Matthias Hans Rosenørn (1814—1902), amtmand i Randers 1850—66.⁷¹⁾ Johan Michael Andreas Müller (1805—81), toldinspektør i Århus 1847—71. Han sad arresteret $5/5$ — $8/5$ og $22/5$ — $23/5$.⁷²⁾ Frederik Christian Emil Dahlstrøm (1815—94), stiftamtmand i Aalborg 1856—86, regeringskommisær for Nørrejylland i 1864.⁷³⁾ William Angel Scott, det engelske jernbaneselskabs distriktsingeniør i Århus, gift med Charlotte Sophie Louise Gyrithe Müller (Aarh. Stiftst. $7/1$ 1863).⁷⁴⁾ Adressen afsendtes til kongen $31/5$.⁷⁵⁾ Fru Fabricius hed Julie Tabitha Sophie, f. Schack (1814—91). Hendes broder var maleren, major Sophus Peter Lassenius Schack (1811—64), såret ved Dybbøl, død i København, gift med Vilhelmine Bothilde f. Olsen (1826—1900).⁷⁶⁾ Anthon Andreas Ditlev Hansen (1826—91), læge i Århus 1858—91.⁷⁷⁾ Kaptajn Hans Julius Valdemar Hansen, død på Stenderup lazaret $30/4$, gift med Julie, f. Sylow.⁷⁸⁾ Valdemar Tully Oxholm (1805—76), kammerherre, overhofmarskal.⁷⁹⁾ Det fremgår af et brev $17/6$ fra A. S. Weis til hustruen, at hun alligevel rejste på besøg hos familien midt i juni.⁸⁰⁾ Fra sidst i juni major von Przyborowski.⁸¹⁾ Tor-kild Christian Dahl (1807—72), stiftamtmand i Århus 1858—68, fængslet i Rendsborg fra marts til maj, senere rejst på rekreation til Norge.⁸²⁾ Formodentlig hospitalsforstander Carl Møller og frue, der har boet til leje i Løve- eller Svaneapoteket.⁸³⁾ Læseselskabet Athenæum var stiftet 1855 og havde lokaler i købmand Chr. Schoubys gård, Kødtorvet 1. Det holdtes lukket $12/7$ — $5/8$.⁸⁴⁾ Bertha Weis' faster Reinholdine Wilhelmine Christine Bruun, f. Schönheyder (1804—83), gift med Bertha Weis' morbroder, højesteretsassessor Peter Daniel Bruun (1796—1864).⁸⁵⁾ Reinholdine Bruuns søn Christian Reinhold Anton Bruun (1832—1905) til Søndermølle og hustru, Bertha Weis' faders kusine Henriette Caroline Jensine, f. Schönheyder (1834—98).⁸⁶⁾ Balthasar Berg (1804—84), distriktslæge i Viborg 1853—78.⁸⁷⁾ Hans Jørgen Swane (1821—1903), provst i Hjerminde, senere biskop i Viborg, gift med Bertha Weis' kusine Magdalena Sørensen, f. Bruun (1827—1909).⁸⁸⁾ Litografen, kaptajn Jacob Henrik Mansa (1797—1885) udsendte 1837—51 »Specialkort over Kongeriget Danmark« i 1 : 160.000, 2. udg. 1853—64.⁸⁹⁾ Christian Frederik Ingerslev (1803—68), rektor ved Århus katedralskole 1861—68.⁹⁰⁾ Frederik August Schönheyder fik sin afsked som byskriver i Odense $8/8$ 1864 og udnævntes samtidig til etatsråd.⁹¹⁾ Johan Emilius Bøgh (1815—93), malermester og fotograf med atelier Klostergade 32.⁹²⁾ I Den gamle By findes et album med fotograf J. E. Bøghs billeder af preussere og østrigere i Århus, adskillige forsynet med navne.⁹³⁾ Elfriede Sophie Brammer f. Rosendahl (1826—1917), gift med biskop Brammers søn Chisten Georg Høst Brammer (1827—1904), sognepræst i Egebæk 1855—64, kst. i Viby og Tiset 1865—73, senere sognepræst

i Urlev og Stenderup. ⁹⁴⁾ Den omtalte overbygning på møllens stuehus blev fjernet ved genopførelsen i Den gamle By i 1927—28. ⁹⁵⁾ Formodentlig sønnen Ernsts konfirmation ^{2/10}. ⁹⁶⁾ Købmand Jens Ulrik Gerdes (1818—93) var ejer af den tidligere Meulengrachtske gård Lilletorv 2, hvor general Vogel von Falckenstein havde hovedkvarter. ⁹⁷⁾ Sort og hvidt var de preussiske, sort og gult de østrigske farver. ⁹⁸⁾ Kongen ankom fredag aften ^{2/12} fra Frijsenborg og afrejste søndag middag ^{4/12} til Skanderborg. Under besøget boede han på dampskibet »Freja« i havnen. Udførligt referat i Aarh. Stiftst. ⁹⁹⁾ Besøget i Katedralskolen refereret i skolens program 1865, s. 58. ¹⁰⁰⁾ Geheimekonferensråd Christian Julius Cosmus Bræstrup (1789—1870), politidirektør og overpræsident i København, i november 1864 overordentlig kommissarius i Jylland. ¹⁰¹⁾ Epidemien er nærmere omtalt i Katedralskolens program 1865, s. 21—22. ¹⁰²⁾ Hospitalsforstander Carl Møller var 1964—73 revisor og kassekontrollør ved Bankkontoret, Nationalbankens Århus-filial.